Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР

Газет арадувл 1923 шера денз ● ЕРА, 6 июль, 1978 шу. ● № 80 (5900). ● Мах 2 кеп.

Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Пленумах бола ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

1978 шера 4 июле КПСС Центральни Комитето дIахо бихьар ший болх.

КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста Л. И. Брежнева «СССР юрта боахам дIахо дегIабоалабара хьакъехьа» яьча докладах йолча пренешка къамаьлаш дир: нн. В. К. МЕСЯЦА — СССР юрта боахама министра, П. М. МАШЕРОВА — Белоруссе Компарте ЦК хьалхарча секретара, С. С. АВРАМЕНКОС — КПСС Амурски обкома хьалхарча секретара, М. С. ГОРБАЧЕВА — КПСС Ставропольски крайкома хьалхарча секретара, В. Н. ИГНАТОВА — КПСС Воронежски обкома хьалхарча секретара, И. Ф. СИНИЦЫНА — СССР тракторнии юртбоахамеи машиностроене министра, Э. А. ШЕВАРДНАДЗЕ — Грузе Компарте ЦК хьалхарча секретара, М. Т. ПОБЕРЕЙС — Волгоградски области КПСС Ленински райкома хьалхарча секретара, А. Э. ВОССА — Латве Компарте ЦК хьалхарча секретара.

КПСС ЦК Пленумо берригаш а раьза а болаш тIаийцар кепайоазон тIа арабоала цу дешах бола соцам.

Пленумо КПСС ЦК кандидат волчара членалла ваьккхар н. В. Н. ПАСТУХОВ.

Цу тIехь чакхбаьккхар КПСС ЦК Пленумо ший болх.

СССР ЮРТА БОАХАМ ДIАХО ДЕГIАБОАЛАБАРА ХЬАКЪЕХЬА

КПСС ЦК Генеральни секретара нов. Л. И. БРЕЖНЕВА 1978 шера 3 июле КПСС ЦК Пленуме яь доклад

Новкъостий! СССР юрта боахам дIахо дегIабоалабара хетаяь Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета аргIанара Пленум гулъеннай исторически мул тIакхоачаш—Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце ворхIагIа итт шу долалуча шера. Аграрни проблемаш къоастаеча, вай мехка, вай мехка хинна ца Iеш а ахаркой кхеле къаьстта моттиг дIалоац Октябро. Къахьегача наха, лаьттан тIарча берригача прогрессивни наха хов Россе социалистически революци котъяларо цу цхьан ханна планета эггара дукхагIа йола къахьега класс — ахархой лоал. политически бокъо йоацаш хиларан бовдоннеи кIалхара йоаккхилга дIадоладаь хилар.

Ленина парте бIаьшерен исторе чухь эггара хьалха ахархой бокъонца мукъабаьхар эксплуататехи къелахи, социализм хьалъяра юкъеззар. Вай моастагIаша тайп-тайпара доацараш кIезига дийцадац советски юрта дIалхачеи хIанзарчеи ханах. Бакъда цар фуннагIа яьхадале а яздаьдале а XX бIаьшерен исторе, советски ахархой турпалча наькъо, хIаьта иштта кхыча социалистически мехкий нахкъо тешавеш хьахьекхар ахархой дош бакъахьен нийсхонцен къоастадара цхьа нийса никъ болга—юрта социализм хьалъяра никъ; бокъонца дола цхьа Iилма аграрно-ахархой дешах дола марксистско-ленински Iилма долга.

Белгала да, новкъостий, дукха хIама ца эшаш цхьа бутт хьалха, В. И. Ленина керттерча аграрни балхех цаI, ленински уйлано хьакхелла сийлахь-доккха хIама—юртарча къахьегача дуккхача наха кердача вахарга бода керттера никъ цо хьийха «Кооперацех» йола статья араяьнна 55 шу далар. Цу наькъагIа хьалхара дIабахар вай мехка ахархой. ХIаьта тахан кооперацех йола ленински идеяша сатийна битац доазол дехьара, къаьстта колониализма дукъ тIера Iокхессача мехкий миллионаш бола ахархой.

Аграрни дешах бола ленински хьехам, цун кооперативни плана идеяши принципаши вай парте лелаеш а хиннай, хIанз лелаеш а я. КПСС-о тIера ца йоалаш кулгал лувц царех, хIаьта хаьдда исторически хьалашка хьежжа дIахо дегIа а йоалаю. В. И. Ленина хьехам, васкеташ дIахо йодача хана а тешаме къулба хургда вайна юрта боахам дIахо а дегIабоалабара планаш увттаеши кхоачашъеши.

I. ПАРТЕ АГРАРНИ ПОЛИТИКА ЧАКХЙОАККХАШ Я: КЕРТТЕРА ИТОГАШ

Новкъостий! Парте хIанзара аграрни политика, ховш ма-хиллара, хьайолалу КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленумгара. Цо Iилман ларда тIа хьахьокх социалистически общества керда хьалаши цунна эшараши. ХIанзара аграрни политика я дегIаенача социализма хьалашкара юрта боахама даькъера парте ленински стратегии тактикех.

Оттабаьча наькъагIа тIера ца йоалаш дIайодаш партена мегар аграрни проблемаи дукха дешаш къоастаде. Мехка юрта боахам экономически социальнои дегIабоалабаьча доккхий гIулакхаш деш дIахьалхашкахьа дахар. Из бакъ а дир цун боккха мах а бир вай парте лакхехьарча форумо — КПСС XXV съездо. Съездо, ховш ма-дарра, иштта белгалдир иттлагIча пятилетке юрта боахам дегIабоалабара дола парте декхараш.

Съезд хинначул тIехьагIа ши шуи ах шуи даьннад. КПСС ЦК аргIанарча Пленуме юрта боахам дегIабоалабара дош юкъедахьаш Политбюрос лаьрхIар:

Цкъа-дале, юртбоахама производства эггара саготагIа йола проблемаш къоастаяран готтига моттигаш дIаяхараи, из отрасль айяра вай дIаяхийтачеи дIайохийтачеи средстваех кхы а эффективнегIа пайда эцара парте уйла тIаерзае; юртбоахама продукташ яхарен кийчъярен даькъе санна юрта материально-технически база чIоагIъяра оттаяь программа кхоачашъяра даькъе а пхе шера план толаме чакхъяккхара а партии халкъи оарцагIдаккха.

ШозлагIа-дале. Юрта боахами цунна индустриализаци елген Iилма-технически прогресси Iалашъю доакъоши дIахо дегIадоаладара керттера лостамаш къоастаде, юрта экономика, планировании социальни дегIайоалаяри эргадоахаш тоадара цхьадола дешаш дувца. Из принципальни лоархIам болаш хургда цхьайттлагIа пхе шера план оттаяра, экономика чIоагIа дегIасна сектор юрта боахамах е аьнна парте оттадаь декхар толаме кхоачашдара.

Пленумга массе а оагIорахьа дика кийчо яра, шоана ма-харра, Политбюрос дIадахача шера вIашагIъеллар авторитетни комисси.

КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа дIадахача шерашка вай аграрни политика чакхйоахачара керттера итогаш миштай эггара хьалха аьлча?

Стратегически декхар — мохк кхачанцеи промышленность юртбоахама бедаьцеи тешшаме Iалашъелга — кхоачашдеш партена ший эггара хьалхара декхар гора механизаци, лаьтташта химизации мелиорации сихагIа ярца, из отрасль дегIайоалаяра дешаш комплексно къоастадарца юрта боахама материально-технически база дикка чIоагIъелга;

Де йиш мел яр дир юртбоахама производствана интенсификаци яра. Хьалхарча аргIан хийцар юрта боахаме капиталовложенеш яра дешага хьожилга. Цу гIулакхага хьеж юртбоахама производство дIахо дегIайоалаяра керттера из хилара тарра, хIаьта массаза а хила доагIа хIама а даь дIаоттадаьд цар дукхал торо мел я хадданза алсамъяхар. Парте халкъа боахамера средстваш юха дIа-юха екъийтар, Iалашдир юртбоахама производствана дикка дукхагIа капитальни вложенеш елга, юкъарча капиталовложенешта юкъера цар дакъа дикка алсамдоаккхилга. Нагахьа санна ворхIлагIча пятилетке, вешта аьлча, мартовски Пленум хилалехьа из 20 процент хиннадале бархIлагIча пятилетке — 23, ийслагIча — 26, хIаьта иттлагIча пятилетка планагIа — 27 процентал дукхагIа да.

Цу хан-юкъа дукха хIама дуделар вайга юрта боахама хIанзара промышленни база хьакхоллача. Вай хьалха, ма-дарра аьлча, йоацаш яр хин боахами мелиорации, хьайбай боахамаи доакъараш кийчдаран машинаш яр, юрта гIишлош яр, комбидоакъарен микробиологически яр санна специализированни шоаш къаьстта йола йоккхий отраслеш. ХIанз уж я! Иштта чIоагIа дегIасна тракторни юртбоахамеи машиностроени, минеральни удобренеш хьаелга, продукци чакхйоаха промышленность. Цхьана хьанийцача цох хул юртбоахама производство хадданза дегIайоалаяра тIаерзаяь дегIаухаш йола индустриальни комплекс.

Юрта боахама общественни секторера керттера производственни фондаш 183 миллиард сомага кхаьчай, уж 1965 шера хиннача боарамал 2,8-зза дукхагIа хул. Дукха хIама ца эшаш йизза кердаьккхай колхозийи совхозийи машинно-тракторни парк, тоаеннай цун дикал, боккхагIа низ, мухьаш дукхагIа кхухьаши овсарегIеи йола хIанзара машинаш дукхагIа я царна юкъе. Юртбоахама предприятей энергетически низалаш цу шерашка 232-негара 525 миллион говрий низашка кхаьчай е 2-занел дукхагIа, хIаьта колхозашкеи совхозашкеи цхьан болхлочунна лаьрхIа къахьегамга энерги кхоачилга—2,5-зза Сихъяь дIахо хьош я юрта боахама электрификаци яра процесс.

Парте боккха лоархIам бир лаьтташта химизации мелиорации яра. ХIама тIа ца тохаш ала йиш я, вай мехка а, доазол дехьарча практикана а хьалха уж дегIаахара селла йоккхий масштабаш яйзаяц аьнна. Химизации мелиорации вайцига лакхъяьй паччахьалкхен юкъарча доккхийча декхарий боарамга кхоачаеш. ДIадахача шера юртага кхачийтар 77 миллион тонн минеральни удобренеш, 1965 шера 27 миллион тонн хиннача. Уж дIахо дукхагIа хьаергья, юрта боахама хьашташ дизза кхоачашдар духьа. Мехка шозза гаргга дукхагIа хиннад хиш дехкен тIоадалах докъадаьи лаьтташ, хIаьта вай колхозашкеи совхозашкеи уж 27 миллион гектарал дукхагIа да. ИттлагIча пятилетке мелиораци ярга дIадохийтаргда 40 миллиард сом гаргга.

Иштта я цу шерашка юрта боахама материально-технически база чIоагIъяра баьча боккхача балха лоацца итог. Йоакхо е езаши готтеи моттигаш укхаза кIезига яц вай хIанз а, хIаьта вай йоашта йизза отчет лу массе а лостамагIа юрта боахам материльно-технически — дукхала а, къаьстта дикала а хьакъехьа Iалашбара дIахо а ма-моггагIа дукхагIа уйла тIаяхийта езаш хилара.

Цу цхьан ханна кхы а доагIар чIоагIагIа хьадеха деза хьаяьча базах хьаькъалца, эффективни пайда эцарца дувзаденна мел долчун хьакъехьа. Тахан юртарча партийни организацей, юрта боахама берригача болхлой хьалхара лоархIам болчарех цхьа декхар да из.

Материально-технически база дегIаяр айхха бувзам болаш да кадраш, къаьстта специалистийи механизаторийи кадраш кийчъярца. ДIаяхача хана цу хьакъехьа а кIезига болх баьбац. ХIанз хьал иштта да: колхозийи совхозийи гIулакхашта доал деш я образованни специалистий кадраш, хIаьта техника механизаторий доккхача эскара бе йоалл. Колхозий председателашта юкъе — 93,5 процент, хIаьта совхозий директорашта юкъе — 98,3 процент лакхереи юкъереи образовани йола специалисташ ба. Тахан юрта боахаме болх беш 1 миллиони 600 эзарнели дукхагIа специалисташ ба, хIаьта механизатораш 4 миллиони 225 эзари сагага кхоачащ дукхагIа хиннаб. ХIанз юрта боахамера хIара пхелагIвола болхло — механизатор. Технически прогрессо юрта кхы тайпа категорех бола образованни, квалифицированни болхлой дукхагIа хиларга дигад.

КПСС XXV съезде белгалдаьккха ма-хиллара, техникеи кхыйола материальни ресурсаши дукхагIа лоаттаяро торо елар колхозашкеи совхозашкеи къахьегама овсарле хоалуш айе. СССР ЦСУ даннегIа 1977 шера цхьан болхлочунна лаьрхIача 1965 шера хиннача боарамга диллача 169 процент яр из, шера 16 миллион сага къахьегама кхомбара нийсса да из.

КПСС Центральни Комитето дукха уйла тIаахийтай юрта боахам айбара экономически гIулакхашта, юртбоахама продукташ хьаяхараи кийчъяраи еш йола планировани, ценообразовани, кредитовани, къахьегамах мах телар эргадоахаш тоадара. Боахамашта юкъера а агропромышленни ерригача комплексе а йолча тайп-тайпарча дукха экономически отношенеши паччахьалкхен, колхозийи продукташ юкъарчал доацаш хьаерийи хьашташ юкъера, цаIаш хулийтилга Iалашде гIийртад вай. Продукци хьаечеи маьхала йоаккхачеи дакъа лоацача ерригача оагIоний хьашташ нийса вIаши тардарца В. И. Ленина гуш хиннай социалистически хьисапе боахам лелабара керттерча принципех цаI. Ала деза, ЦК мартовски Пленум хинначул тIехьагIарча хьалхарча шера а тIехьа колхозийи совхозийи экономикеи, хIаьта иштта юрта боахама болхлой материальни хьали хоалуш тоадала доладелар аьнна. 1977 шера колхозий валовой доход ворхIлагIча пятилетке шера юкъерчул шозза лакхагIа хилар. Совхозни система бIарчча хьайийцача тIехьарча 12 шера пайда а беш болх беш я.

ХIанзарча хьалашка юрта боахаме хIама хьакхолла низаш дегIадахкар къаьстта айха бувзам болаш да юртарча вахара социальни дешаш къоастадарца. Дуккхача шерашка цхьацца бахьанаш бахьан долаш вIаштIехьдалацар нийсъе езача тайпара юрта къахьегамах мах телара система нийсъе. ХIанзарча хан-юкъагIа корадаьд дукхагIа мегаш долча тайпара из лоархIаме дош къоастаделга. Эггара хьалха дувцар да колхозхой къахьегамах тешшаме алапи теларга довлар. Принципиальни лоархIам болаш да юрташка къахьегарийи промышленни болхлойи балха алапешта юкъера башхало кIезигъяра тIадерзадаь парте деш дола гIулакхаш. Шийтта шера колхозхой балхах лур шозза алсамдаьннад, совхозий болхлошта лур — 1,9-зза.

Цу шерашка Iалаьмате йоккхий мероприятеш чакхъяьхай колхозхой пенсионни Iалашбареи социальни страховании даькъе. Из хоадам боллаш бIаргагора цифраш йоалаергья аз: 1977 шера централизованни союзни фондера колхозхошта пенсеши пособеши еннай 4 миллиард сомал дукхагIа, из 1965 шера еннарел 4-зза совгIа дукхагIа хул. Миллионаш болча нахга, къаьстта а шоай деррига вахар, шоай къахьегам юкъарча гIулакха, колхозни строй дегIайоалаяраи чIоагIъяраи дIаденнарашка кхоача уж гIулакхаш мел боккха лоархIам болаш да бакъде гIерта эшац.

Юрта бахача наькха вахара хьал, культура, быт айялар вай ханарча белггаларча гIулакхех цаI да. Ераш я цу хьакъехьа вIашагIтеха даннеш. Колхозхочун дезала ерригa доход 1965—1977 шш. 1,8-за дукхагIа хиннай. Сага сих лаьрхIача цу шерашка юрташка товараш шера 222-негара 492 сомага кхоачаш дукхагIа дехкад е шоззанел совгIа. Производственни йоацача объекташка — вешта аьлча, керттерча даькъе, социальни сферага — паччахьалкхенои колхозашеи цу шерашка дIаяхийтай 40 миллиард сомал дукхагIа капиталовложенеш. Советски паччахьалкхен дерригача исторе чухь белгалъяьча сферага дIаяхийтача ерригача вложеней диъ даькъах кхо дакъа да из.

Парте декхар — юрта боахаме къахьегарий вахара хьала боарам дIахо а айбара, вай юрташ тIа-тIа дикагIа тоаяра еш йола уйла мел ца яр, массазза а йоакхо яр.

Боахам лелабара берригача балха керттера критерий — бухсоццаш дола производстве хьахиннараш. ХIаьта миштад-хьогI уж юрта боахаме?

Массазза а санна валовой продукце тIара дIаволалургва со. ТIехьарча ворхI шера (1971—1977 шш.) цун шера юкъера объем 116 миллиард сомага кхаьчай, мартовски Пленум хилалехьарча шерашка 81,4 миллиард сом хиннача. Лаьттанцарча ерригача культурай хьувкъами уж йоахилген дегIаденад. Из бIаргаго йиш я укх лохехьа йоалаьяча таблица тIа.

Лаьттанцара продукташ валовой гулъяри хьувкъами (боахамий дерригача тайпашка, шера юкъера лаьрхIача).

	Валовой гулдар миллион тоннаш		Хьувкъам центнераш гектара тIара	
	1959—1965 шш.	1971—1977 шш.	1959—1965 шш.	1971—1977 шш.
ялат	128,1	189,6	10,3	15,1
боамби-сырец	4,84	7,91	20,6	27,7
шекара свекла (фабрични)	56,8	81,9	168	229
генараш	4,62	5,86	10,4	12,9
льноволокно (эзар тонн)	404	466	2,6	3,8
коартолаш	82,7	88,2	94	114
баьцадаараш	16,5	23,3	113	141

(Инстедоалар 2-чен, 3-чен, 4-чен оагIош тIа).

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СЕССЕ

5 июле Йоккхача Кремлевски Двореце ший болх дIаболабир нийсазлагIа хержача СССР Лакхехьарча Совета нийслагIча сессе. Союза Советеи Къамий Советеи къаьсткъаьсттача заседанешка ладийгIар палатай мандатни комиссей докладашка, чIоагIйир сессе ден повестка:

СССР Министрий Советах долча Закона проектах;

СССР дунен халкъашта юкъера договораш дара, кхоачашдара, денонсаци яра порядках долча СССР Закона проектах;

СССР Лакхехьарча Совете хоржамаш дарах долча СССР Закона проектах;

СССР Лакхехьарча Совета Президиума Указаш чIоагIдарах.

Iуйрийна 11 сахьат даьлча хьайийллар Союза Советеи Къамий Советеи цхьана яь заседани.

Депутаташеи хьаьшашеи чIоаггIа. дIаьхдаь тIоараш детташ тIаийцар новкъостий Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов, К. В. Русаков.

СССР Министрий Советах долча СССР Закона проектах доклад йир СССР Министрий Совета Председатела депутата А. Н. Косыгина.

—СССР Министрий Советах долча Закона проект, — аьлар докладчика, — оттаяьй мехка Конституце, КПСС XXIV, XXV съездий, парте Центральни Комитета цул тIехьагIарча Пленумий решенешка хьежжа.—Цун ларде ехкай Советски правительство вIашагIйоллареи цун балхеи ленински принципаш. Законопроект кийчъяра боккха лоархIам болаш хилар Советски общества, вай халкъа юкъарча паччахьалкхен политически система дегIаяра дешаех новкъоста Л. И. Брежнева аьнари цун указанеши.

Лакхехьарча Советага хьажа хьачуденнача документа политически чулоацам хьабоагIа Советски общества кулгалдуи лостам телеи низ, цун политически система дог Советски Союза Коммунистически парти я аьнача конституцпони положене тIара.

Закона проекта тIа Конституце ма-яххара, оттаеш я Советски Союза паччахьалкхен Iаьдала лакхера исполнительни распорядительни орган хиларца СССР Министрий Совета положени.

Сессе тIаьца деза Закон советски законодательство эргадоахаш тоадара гIулакхна баьккха керда боккха гIа хургба, Конституцеги Советски общество дегIаяра кхаьчача боарамгеи хьежжа. Законопроекта социально-политически лоархIам иштта хьагойташ ба социалистически демократи дIахо дегIайоалаяра из тIаерзаяь хиларца.

Партеи правительстваи балха тIа керттера дар — халкъа вахара хьала йоакхо яр. Из кхы цIаьккхазза а хьахьекхад новкъоста Л. И. Брежнева докладах вай юрта боахам дIахо айбара де дезача гIулакхех боккха лоархIам бола решени тIаийцача укх деношка хиннача парте Центральни Комитета Пленумо болх беш. Дерригача советски халкъо из решени тIаийцар дега чIоагIа тоам хулаши хьинар айденнеи, шеко яц къахьегаме керда толамаш доахаши коммунизм хьалъеча политически хьинар айдеши цунна жоп лургхилараx.

Закона проекта тIа къоастам баь ба дегIаенача социализма хьалашка партеи паччахьалкхени керттера декхараш кхоачашдеча СССР Министрий Совета лоархIам. Цу тIара хьадоагIаш проекта тIа белгалдаь да СССР Министрий Совета балха лостамаши принципаши.

Законопроекта тIа оттаяь я паччахьалкхен доал дар вIаштIехьдаккхара даькъера полномочеш, паччахьалкхен дисциплина дIахо чIоагIъяра, тIадиллача гIулакхах бола доал деча ерригача органийи гIулакхаш тIарча наьхен бохктокхам айбара, партеи правительстваи решенеш кхоачашъяра тIехьара тIахьожам чIоагIбара декхараш. арахьарча политикаи дунен халкъашта юкъерча отношенейи даькъера декхар.

Парте кулгалдара лоархIам, ший ларде партеи халкъеи цхьоагIо уллача ерригача политически система чIоагIа цхьоагIо, белгалдаьккхар къамаьл даь воалаш докладчико, — из ба исторически лоархIам бола декхараш кхоачашде советски халкъа торо луш бола вай социалистически паччахьалкхен низ бухбувла хьаст. СССР Министрий Советах долча СССР Закона проекта хьакъехьа Союза Советеи Къамий Советеи законодательни предположеней комиссей содоклад еш къамаьл дир Къамий Совета законодательни предположеней комиссе председатела депутата И. Г. Кэбина.

Цул тIехьагIа пренеш йолаелар.

СССР Лакхехьарча Совета сессе ший болх дIахо хьу.

(ТАСС).

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АВТОНОМНИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ГЕРБА ХЬАКЪЕХЬА ДОЛА

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

У К А З

Нохч-ГIалгIай АССР Конституце 157 статьяга хьежжа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо **соцам бу:**

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Паччахьалкхен герб чIоагIъе.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Н. ПРАВЕНЬКИЙ.

г. Грозный.
1978 шу, 3 июль.

РСДРП II съезда хетаяь

Самардийнахьа КПСС обкома заседаней зале РСДРП II съезда 75 шу дизара хетаяь теоретически конференци хилар.

Из хьайийллар парте обкома секретара М. А. Дорохова. «РСДРП II съезда дерригдунен-исторически лоархIамах» яха доклад йир Нохч-ГIалгIай университета доцента **В. В. Варлашкина.**

Цул тIехьагIа къамаьлаш дир укх темаех: Грозненски мехкдаьтта института доцента **В. А. Коптева** — «КПСС советски халкъа политически баьчча», КПСС обкома лектора **С. Б. Берсанукаева** — «ДегIаенача социализма хьалашкарча парте экономически политика лоархIамеча проблемаех», Грозненски мехкдаьтта института доцента **Г. М. Овчарова** — «Социалистически паччахьалкхени демократи дIахо дегIайоалаяр — дегIаена социалистически общество эргаяьккха тоаяра дола керттера лостамаш», Грозненски мехкдаьтта института доцента **П. И. Юсупова** — «КПСС ленински къаман политика котъяларах».

НОВКЪОСТА Л. И. БРЕЖНЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(ДӀахододар. Долалур 1-ча оагӀо тӀа).

Дика процессаш хиннай иштта хьайбай боахам дегӀабоалабеча а. Цу отрасла цу шерашка валовой продукце объем шера юкъера лаьрхӀача 45 процент дукхагӀа хиннай. ДукхагӀа хиннад общественни хьайбаши цар продуктивности. 1959—1965 шш. юкъера лаьрхӀача 9,2 миллион тонн хиннача 1971 — 1977 шерашка 14 миллион тоннага кхоачаш дукхагӀа даьккхар дулх, шура йоагӀ-йоагӀача тайпара 63,9-негара 88.9 миллион тоннага, хӀаьта фуаш — 53,5 миллиард, е 1,9-зза дукхагӀа.

Цу цифрашца хьагу тӀехьарча хана хьайбай боахама интенсификаци яра вайцига хьинаре беча боккхача балхах хьахиннараш. ХӀаьта а хаьдда гӀулакхаш чакхдаха деза вай из отрасль дӀахо сихагӀа дегӀайоалаяра духьа.

Юрта боахамга йоккха моттиг нхоач халкъа вахара хьал дикка айдара бола парте генеральни никъ практике дӀахьоча. Нагахьа санна цу отрасле карагӀдаьннарий мах бича, тӀаккха дика гуш да, советски наьха вахара хьал хадданза дегӀаахар, цу даькъе цар вахара эгтара чӀоагӀагӀа дола хьашташ — кхачани промышленнии товарий хьашташ кхоачашдар а долаш.

Сона хьалхашка я СССР ЦСУ официальни даннеш. Царгара хьагу, масала, пачхаьалкхени кооперативнии торговле гӀолла бахача нахага дулха продукташ йохкилга 1965 шерагара денз 1977 шу чакхдаллалца шозза гаргга дукхагӀа хиннилга, шера юкъера лаьрхӀача 10 миллион тоннал дукхагӀа а долга. Шура шозза гаргга дукхагӀа ехкай — 15,4-негара 30 миллион тоннага кхоачаш, хьайбай даьтта — 702 тоннагара 1 миллиони 276 эзари тоннага кхоачаш, фуаш — 10,3-негара 34 миллиардага кхоачаш, вешта аьлча кхоззанел совгӀа; баьцадаараш — 59 процент, сомаш, харбазаш-пасташ—40 процент. ДукхагӀа дехкад деррига кхыдола кхачан товараш а.

ЛоархӀаме, ше цаӀ мара боацаш беце а, вахара боарам хьагойта хьокхам ба сага сих продукташ дӀакхачар. Цу гӀулакха а цхьан метте лаьттадац вай. Сага сих дулхи дулха продукташи дӀакхачар, баха нах 28 миллион дукхагӀа хиннача хана, 16 килограмма алсамдаьннад, хӀаьта 1977 шера 57 килограмм а хиннад.

Хоалуш дегӀаденад иштта шура, шурий продукташ, фуаш, баьцадаараш, харбазаш-пасташ, сомаш дӀакхачар а. Цу цхьан ханна тӀехь-тӀехьагӀа кӀезигагӀа юъ маькха продукташ, коартолаш, цо тешал ду бахача наьха юача хӀаман рацион тоаялара. Хадданза дегӀаихад цу хана чухь юртбоахама бедалах хьадаь кхачан доаца товараш дӀакхачар, къаьстта аьлча, кӀадаш, зипаши лена кӀадаши.

Цу дерригне а вай гӀаддут, бакъда сатийтац. Вайна дика хов цу даькъе деррига а хилча бакъахьа хетача тайпара доацилга. ЦК Политбюроси правительстван цун лоархӀам а беш хадданза ший уйлан юкъмоттиге лоаттаду советски наьха дегӀауха хьашташ кхы а дизза гӀа кхоачашдара дешаш.

II. МА-МОГГА АЙБЕ ЮРТБОАХАМА ПРОИЗВОДСТВА БОАРАМ

Новкъостий! ХӀанзарча хьалашка юрта боахам лелабара карагӀдаьннарашеи Ӏоаьача опытои тешавеш бакъду КПСС ленински аграрни политика Ӏилман лардо бакъъяьи вахара низ болаши йолга. Укхазара хьайоагӀа законагӀа йола вывод: КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленумо белгалбаьчеи цул тӀехьагӀарча парте Пленумашкеи съездашкеи дегӀабоалабаьчеи наькъагӀа дӀахо а гӀо.

Юрта боахама хьалхашка вай оттадеш дола керттера декхар — цун дерpига доакъаш массе а оагӀорахьа, динамично дегӀадоаладар, мохк кхачанцеи юртбоахама бедалцеи тешшаме Ӏалашбар, уж дукхагӀа яхаро халкъа вахара боарам дӀахо дикка лакхбергболаш. Цу цхьан ханна низаш алсамдаха деза вай городеи юртеи материальнии культурно-бытовойи хьалаш вӀаши гаргадоаладара декхар кхоачашдеча.

Цу тӀара хьадоагӀаш 1981 — 1985 шш. шера юкъера доаккха ялат 238 — 243 миллион тонн хилийтарга довла деза вай, хӀаьта 1990 шера мехка юкъера лаьрхӀача сага сих цхьа тонн дӀакхачарга. ТӀайоагӀа пятилетка чакхйоалаш дулх доаккхилга 19,5 млн. тоннага кхачийта деза. Дуккха а дукхагӀа яккха еза шура, фуаш. Цо торо лургья сага сих дӀакхоача дукхагӀча маьхера продукташ алсамъяха, хӀаьта цхьайттлагӀа пятилетка чакхйоалаш Ӏилман ларда тӀарча нормашта дикка дӀагарга даха а.

Белгалде безам ба са керттера юртбоахама продукташ йоахилгеи уж абсолютни тӀакхетари тӀайоагӀача пятилетке дикка айде лерхӀилга. Царга кхачара чӀоагӀа лард хилара Ӏалашде деза юрта боахама материально-технически ресурсаш дукхагӀа хулийтилга.

Эгтара хьалха из доагӀа капитальни вложенешта. Вай чӀоагӀа лелабе беза юрта боахамга дӀайохнийта капитальни вложенеш хадданза дукхагӀа хилийтара бола парте принципиальни никъ. Долче, мехка халкъа боахам дегӀабоалабара хьожаеча средствай юкъарча объемера цар дакъа тӀакхаьчача боарамал лохагӀа хила йиш яц цхьайттлагӀча пятилетке. Цунца кулгал лувца деза СССР Госплано керда пхе шера план оттаеш.

Тахан Пленуме къестадераш юрта боахама дешаш дале а, вай массазза а дагакхоао, новкъостий, вай промышленность керттера лоархӀам болаш йолга. Из дегӀайоалаярга вай дӀа а ахийтай дӀа а ухийтаргья дӀаахийтанза ярг мел йоаца средстваш.

ДӀадахача шерий опыто хьахьокх, юрта гӀулакхаш деча промышленноста доакъой низалаш кхы а хьинарегӀа алсамъяха езилга. Цудухьа кердача пятилетке юртбоахама машиностроени, удобренеши баьцовгӀаш химически лораяра средстваши хьаелга, чакхйоаха промышленность, агропромышленни комплексаца дувзаденна мел дар дегӀадоаладара хьожае еза хиланза яргйоаца средстваш. Иштта гӀулакхага хьажар дизза доагӀаш да парте XXV съездо оттадаьчунца.

Вай воай декхар оттаду тӀайоагӀача пятилетке еррига лоархӀамегӀара юртбоахама культураш хьалкхееча комплексни механизаци чакхъяккха а хьайбай боахама механизаци яра боарам кхы а чӀоагӀагӀа лакхбе а. Из де лерхӀаш юрта боахама дӀахо а ма-могга дукхагӀа тела еза трактораш, грузовой автомобилаш, комбайнаш, еррига кхыйола юртбоахама машинаш. Тракторашш автомобилаши дукхагӀа хьаю вайцига, хӀаьта дукхагӀа хьаерех хоалуш дакъа кхача деза юрта боахамга.

Цу цхьан ханна кхы а хоадамболашагӀа къоастаде деза юртбоахама машинай дикала дешаш. Цу хьакъехьара кхоачамбоацарашта, шоана ма-харра, критика йир 1976 шера октябре ЦК Пленуме. Бакъда хьал нийсделга мела лел. Каст-каста дӀахо а арахец лаьтта леладаран хьайбай боахамаи лаьрхӀа къеннача конструкцей, овсарленга, кхомбарга, тешаме хиларга диллача дӀадехараша ма-яххара йоаца трактораши дуккхача тайпай техникеи. ЦӀенхаштта тӀехьадусаш да трактораш онзза мухь кхахьийтараи производствана керда технологи юкъейоалаяран хиланза яргйоаца машинай шлейф арахецилга. Цудухьа укх пятилетка юхедисача шерийн 1981 — 1985 шерийн планаш тӀа оттаде деза юртбоахама машиностроене технически боарам айбара де деза цхьадола доккхий гӀулакхаш.

Эгтара хьалха дувцар да трактораш хьаяра структурах. Де лерхӀар да колхозаштеи совхозаштеи кхы а эффективнегӀа энергеца хьалйиза хьалхашка охка а тӀехьагасса а йиш йолча машинайн орудейн хиланза яргйоаца набор йола трактораш телилга. Цунца дийза боккха лоархӀам бу вай Волгоградски, Павлодарски, Липецки тракторни заводашта реконструкци елга сихдара.

Комбайнаш хьаеча лоацача хана чакхдаха дезаргда даьхен предприятешка арахецача ялаташ чуэцача комбайнашта модернизаци яра балхаш, цар конструктивни кхоачамбоацараш дӀадахара, овсарле айяра духьа. Иштта вӀаштӀехьданкханза даргдац гаргарча шерашка кхы а боккхагӀа низ бола, эргаьхьа тоаьча конструкцей доазол дехьара опыт лоархӀаме а эцаш комбайнаш арахецилга. Къаьстта лоархӀаме эца деза ялат доаца хьувкъама дакъа чуэцара шоаш лелеи тӀехьатувсеи жаткаши машинаши дукхагӀа арахецилга.

Юртбоахама машиностроене лоархӀаме лостам — доакъараш кийчдара йизза механизаци елга Ӏалашдар. Доакъараш чуэца машинаши доакъараш чакхдахара техникеи хьаеча болх беш йолча заводашта реконструкци е, керда низ бола предприятеш хьае еза, из лоархӀаме гӀулакх дара юкъеоза деза промышленноста кхыдола доакъош.

ЧӀоагӀа ира йолаш юсаш я юртбоахама мовхьаш дӀа-юха кхахьара проблема. Из хадданза дукхагӀа хул, хӀаьта юртара автомобилии парк дукхагӀа хулга мела лел. Цу тӀа а юртага юртбоахама мовхьаш дӀа-юха кхахьара кийчо, янза йола автомобилаш кхоач. Юрта лаьрхӀача транспорта проблема мелла хала дале а хоадамболлаш къоастае еза ха хьатӀакхаьчай. Къаьстта аьлча, вӀаштӀехьдаккха деза юртбоахама лаьрхӀа дукха мовхьаш кхухьеи специализированнии автомобилаш арахецилга.

Юрта боахама дӀахо механизаци ярца дувзаденна дешаш кхы а кӀезига дац. Са торо яц цу дерригнех а къаьсткъаьста Пленумага дувца. Бакъда дика кхетадеш да юрта боахам индустриальни ларда тӀа баккхар—овлангара хьадоагӀача вай декхарех цаӀ. ЛоархӀаме эца деза къахьегамга кхоачача фондийи энергеи хьакъехьа юрта боахам хӀанз а промышленностал тӀехьабусар болга.

Пленумга кийчлуш КПСС Центральни Комитето цу дерригне а чӀоагӀа къоастам а баь мах бир, хӀаьта цу хьакъехьа, тхона хетачох, чӀоагӀа лоархӀам бола ши соцам тӀаийцар, комплексни механизаци дӀахо дегӀайоалаяра, колхозаши совхозаши лаьтта леладара санна, хьайбай боахама а доакъараш кийчдара а лакха овсарле йолча техникаца Ӏалашъяра де дезарех. Уж соцамаш шуга дӀаденнад.

Юрта боахаме хьожаеш йолча техниках пайда эцара гӀулакх тоадара хьадехар кхы а чӀоагӀде деза. Ла йиш яц дукхача колхозашкеи совхозашкеи машинашта эксплуатаци яреи дӀаоттаяь лоаттаяреи бокъонаш ца лелаелга. Дукха машинаш сеца латт ремонти техгӀулакхаши дика ца дар бахьан долаш. Дукха техника ханал хьалха тиш а лу юкъера дӀа а йоах. ЙоагӀаш йола порядок яц доагорн даьташи дӀаухийтачеи учет лелаечеи. Тоъаш бац механизатораш, тракторий балха сменноста коэффицент лоха я. Цу дерригне а продукци маьха езагӀа хулийт, колхозийи совхозийн экономикана, бӀарччача пачхаьалкхенна доккха зе ду.

КПСС Центральни Комитетои СССР Министрий Советои дӀадахача шера лаьррхӀа соцам тӀаийцар юрта техниках пайда эцилга тоадара хьакъехьа. Юрта боахама Министерства, Минводхозо, «Сельхозтехника», ерригача моттигерча боахамеи советски органаша, партийнии кхыча общественни организацешеи кхы а хьинарегӀа болх бе беза цу соцам тӀа де оттадаь гӀулакхаш чакхдахара тӀехьа.

Юртбоахама производствана интенсификаци яра чакхдоахача гӀулакхех эгтара чӀоагӀагӀа уйла тӀаяхийта езарех да минеральни удобренеши баьцовгӀаш лораяра средстваши хьаелга дӀахо дегӀадоаладелга. Из доацаш хилча хӀанз юртбоахама производство дӀаяхьа йиш яц сихха айяра наькъагӀа. Вай химически промышленность тоъам болаш дегӀаенаяц ала йиш яц. Кхыча тайпара да гӀулакх, вай доккхал де йиш йолаш да лоацача хана мехка юрта боахама химизаци яра низ бола индустри хьакхолларах. Химически промышленноста хӀанз могаргда кхы а доккхагӀа дола декхараш кхоачашде.

Лаьттанцаре ихьайбай боахамеи йоаха продукташ дукхагӀа яха оттадаь хилар чоте а эцаш тӀайоагӀача пятилетке юрта боахама тела минеральни удобренеш 135—140 миллион тоннага, доакъара тӀатохараш — 7 миллион тоннага кхачийта лерхӀ. Бакъда гӀулакх дукхалах лаьтта Ӏац. Деша керте оттаде деза арахеца продукци дикагӀа хулийтилга. Низалаш алсамйоахилгеи тукаш дукхагӀа хьаелгеи дукхагӀча даькъе чакхдаха деза фосфатни, концентрированни, чоалхане удобреней чотагӀа. Кхы а хоадам болашагӀа къоастаделга дӀадех кӀир яккхара дешо, къаьстта Ӏаьржа доацача лаьттай зоне хьашташта лаьрхӀа.

Къаьстта ала доагӀа юртбоахама культурашта зуламаш дечарца къовсам лоаттабара йолча гербицидехи препаратехи. Юрта боахама хьашташ хӀанз а кхоачашдац царца. Дуга, шекара свекла, коартолаш, боамби, баьцадаараш санна йолча юртбоахама культурашта обработка яра арахеца гербицидаш геттара кӀезига а я цар ассортимент зӀамига а я, хӀаьта соянеи генараштеи лаьрхӀа уж вӀалла хьа а яц. Из бахьан долаш юрта боахамга ца кхоачаш юс дукха продукци. Из гӀулакх тоаданза даргдац, оттае еза гербицидашта пачхаьалкхей программа, цу лостамагӀа Ӏилман тохкамаш делга а производственни низалаш хьаелга а оттаде деза, хӀаьта иштта шерде деза баьцовгӀаш лораяра микробиологически средстваш хьаелгеи уж лелаелгеи.

Долла хӀама ду вай юрта боахама минеральни удобренеш дукхагӀа лоаттаяра. Цу цхьан ханна боахамий кулгалхошкареи юрта боахама органашкареи кхы а чӀоагӀагӀа хьадеха деза тукех дикагӀа пайда эцилга, хӀаьта иштта органически удобренеш ма-могга дукхагӀа хьаӀоаелгеи лаьтта йохнилгеи.

Дуккхача колхозашкеи совхозашкеи дукха йоаю, кхыметтел телхаю удобренеш, уж дӀаеттара агрохимически бокъонаш телхаю, эгтара керттера дар царех боагӀаш бола пайда хӀанз а хьа ца балар да. Цу дерригнешта кӀезига зе далац агрохимически служба екъаенна хиларахи кхоачам боллаш эффективность йоацаш хиларахи. Мехка практически хӀанз а йолаш яц цаӀ йола, Ӏилманца вӀаштӀехьъяьккха агрохимически гӀулакх дара система. Цхьайолча моттигашка химизаци лелаер Сельхозтехника я, кхыча моттигашка — боахамашта юкъера объединенеш, хӀаьта цхьаццайолча моттигашка из гӀулакх доал доацаш дӀахийца да. Цу лоархӀамеча гӀулакха цхьа лостам бара дикагӀа хургда центре а моттигашка а агрохимслужба юртбоахама органий системе вӀашагӀтехача, цу гӀулакха хьожаяь еррига производственни база царга дӀа а луш.

Дуккха а дукхагӀа теркам тӀабахийта беза, кхашкара хьувкъам лакхбара тӀехьа лоаттабеча къовсаме тахан а тӀехьа боккха лоархӀам болаш йолча юртбоахама авиацена. Цо кхоачашду дерригнех 30 процент совгӀа дола химикаташ еттара балхаш. Из тӀехьале йолаш хӀама да, хӀаьта юртбоахама авиаце материально-технически база дегӀайоалаелгеи чӀоагӀъелгеи вай декхар а да.

Хьалха а санна тӀатеӀӀа дегӀайоалае еза мелиораци. Керттера декхар хинна дӀаотта деза укхаза мелиорированни лаьттаех пайда эцилга тоадар. боахамашка уж карадерзадара тӀехьадисар дӀадаккхар. КӀезига нийслац хиш дехкачарчул дукха эргашагӀа боацаш хьувкъам богарни лаьтташ леладечара боаккхаш моттигаш. Из хилийта йиш йолаш дац. Мелиорацега дукха средстваш дӀаухийт, хьаяьй кхоачам боллаш низ оола производственни база, хьалкхийнай кадраш. Цо вайна бокъо лу хиш дехкачеи ушалаш йокъаяьчеи лаьтташкара дуккха пайда боаккхилга Ӏалашдар юртеи хини боахама болхлошкара хьадеха. ДӀахо йодача хана мелиорировани яь лаьтташ алхха комплексни карадерзаделга Ӏалашде деза. Бокъонца эффективно лаьтта леладелга вӀаштӀехьдаккхара е йиш йолча моттигашка царна концентраци е еза специализированни боахамашка е боахамашта юкъерча объединенешка.

Юрта боахам дӀахо дегӀабоалабара декхараш кхоачашдеча доккха дакъа юкъедахьа дезаш да вай Ӏилма. Парте XXV съезд хинна дукха ха ялалехьа дуккхача Ӏилмахоша дакъа а лоацаш кийчдаьдар юртбоахама Ӏилма эффективность лакхъяраи производствацара цун бувзамаш чӀоагӀдараи де дезараш. Цу деша хьакъехьа тӀаийцача КПСС ЦК-ан правительстваи соцам тӀа белгалдаь да юрта боахам айбара Ӏилма дегӀадоаладе деза керттера лостамаш.

Тахан белгалдаккха безам ба са, Ӏилма-тохкама учрежденешта хадданза чӀоагӀа воай теркам тӀабохийташ, цар оалхах хьахулаш дар лакхде гӀерташ, Ӏилмана карагӀдаьннар производствана юкъедоаладелга, из дикача плана ларда тӀа а оттадаь, массе оагӀорахьара тоадеш хила дезаш вай хилар. ЧӀоагӀа лоархӀаме да юрта боахамера Ӏилма-технически прогресс сихъяра дуккхача тайпара проблемаш кийчъеча дӀахо а хьинаре дакъа лоацаш юртбоахама Ӏилма болхлой хинна ца Ӏеш СССР Ӏилмай Академи, союзни республикай Ӏилмай академеш, знаней дерригача доакъой Ӏилмахой а хилар. Юрта боахам айбелга вай дуккхаза а белгал ма-даххара, — дерригача халкъа гӀулакх, юкъара йоакхо я.

Мехка экономика дегӀайоагӀаш хиларо, лорзагӀа ца боалаш дегӀабоагӀача халкъа вахара материальни боарамо хӀанз хьалхарча плане оттаду хьайбай боахам кхы а сихагӀа дегӀабоалабара декхар. Бокъонца хила доагӀаш хӀама да халкъа вахара хьал айдаларо тӀехьарча хана дукхагӀа духхьал хьайбай продукташ дӀаехаш хилар. Цунца дувзаденна хьахиннад дикка дукхагӀа дулх, шура, кхыйола продукташ йоахе а, отрасла болх вӀаштӀехьбоаккхилга тоадаь дале а хьайбай боахам дегӀабоалабара хӀанзарча боарама дукхагӀа хулаш доагӀача эшараштa жоп луш хилар санна дола хьал.

Парте Центральни Комитете массе оагӀорахьара анализ яьй хьайбай боахам дӀахо дегӀабоалабара дешашта, хӀаьта дулх, шура, кхыйола продукташ дукхагӀа яхара де дезарий комплекс кийчъяьй. Отрасль дегӀайоалаярца дувзаденнача дуккхача дешаех дола соцамаш тӀаийцад, уж ЦК членашта довзаш да. Дувцар да хьайбайн оалхазарийн деррига тайпаш дукхагӀа а хулийташ массанахьа мел мог сихагӀа цар продуктивность лакхъяр, хьайбай боахам лелабара интенсивни методага довлар, цунах хӀанзарча хана лакха эффективность йола отрасль хьаяр.

Хьайбай боахам кердача тайпара айбаро дӀадех цу отраслена еррнгача вай парте, еррнгача вай министерствашеи ведомствашеи, колхозийи совхозийи кулгалхоша, беррнгача юрташкарча къахьегамхоша чӀоагӀа теркам тӀабахийтар.

Хьалхарча аргӀан декхар — дукхагӀа дулх доаккхилга да. Из кхоачашдара биззача боараме пайда эца беза вай еррнгача торонехи кхоачамехи, дулха деррига тайпаш доахилга лакхде деза.

Мехка дукхагӀа йолча районашка дулха проблема кхоачашъелга дувзаденна да эгтара хьалха бежан дулх дукхагӀа даккхарца. Из да цхьан оагӀорахьара, бахача наха бежан дулх тӀехь-тӀехьагӀа дукхагӀа дӀадехаш хилар, хӀаьта вокх оагӀорахьара, — вай доакъара баланса структура ший тайпара хилари Ӏалама хьалаши бахьан долаш. Йоккхий аренаши даьгӀенаши я вай, йоккхий торонаш я гӀожеи мошеи доакъар кийчде. Дуккха побочни продукци лу кхачан промышленноста предприятеша. Из деррига а чӀоагӀа пайда эца йиш йолаш да доахан хьалкхедараи дорстадараи.

Бежан дулх дукхагӀа даккхара долча дерригача кхоачамех къаьстта белгалде доагӀа дувча ханара бежана дозал лакхделгеи чуоттадаь кхоабаш йола ханаш лоацъелгеи. Дулха ха йоацаш хьалхашка лаьтта декхар дар дозала кандици 350—370 килограммага кхоачаеш лакхъяр. Дуккхача областашеи республикашеи из толаме кхоачашдаьд. Вердигача мехка гӀолла юкъера лаьрхӀача колхозашеи совхозашеи пачхаьалкхенга дехкача доахана дозал 355 килограммага кхаьчад, хӀаьта дуккхача областашкеи республикашкеи — 400—440 килограммага. Из бахьан долаш мехкага кхы тӀа кхоач хӀанз шера цхьа миллион тонн совгӀа дулх.

Бакъда дикка доккха дакъа хьайбаш дулха комбинаташка дӀачутел ма-дарра аьлча чукхаьба доацаш, дозал кӀезига долаши гӀийла долаши. Цхьайолча районашка дукха доаду Ӏаьсий. Ма-могга сихагӀа массе а моттигашка чакхдаккха деза интенсивни методагӀа хьайбаш кхабаргеи 400—450 килограммага кхоачадеш дорстадаьчул тӀехьагӀа мара дулха хьайбаш дӀачу ца теларгеи довлар. Дуккхача районий, бӀарччача областий, краяй, республикай кахарча пятилеткагӀа а из декхар кхоачашде низ кхоачаргба мотт сона. Моттигашка тӀехьа ца а тетташ хоадам боллаш болх бе беза, белгалде деза хӀара колхозеи совхозеи интенсивно мичахьа мишта кхоабаргда доахан — е ший боахамерча специализированни фермашкеи площадкашкеи е боахамий юкъарча предприятешка.

Дулх даккхар интенсивни ларда тӀа даккхара маьхе опыт Ӏоаяьй Воронежски, Оренбургски областашка, Украински ССР цхьаццайолча областашка, Молдаве, кхычахьа. Укхаза хӀанзлехьа а аханел дукхагӀа дола бежана дулх хьайбаш кхоабача специализированни предприятеша лоаттаду. Хатта доагӀа, цар торонаш дикагӀа я дуккха дукхагӀа йолча республикайи областийи йолчул? Торонаш бахьан дац из, организаторскии боахамеи балха боарам бахьан долаш да.

Бежан дулх даккхара проблема овлан тӀара къоастаяра кхы а хьинарегӀа болх бе беза дулха лаьрхӀа доахан леладу ше къаьстта специализированни отрасль хьаяра, даьгӀенех пайда а эцаш хиш дехкача моттигашка чӀоагӀа доакъара база хьа а еш. Цу наькъагӀа долх Казахстанера, Уралера, СибарегӀара, Поволжьера дуккха боахамаш, хӀаьта цунах хьахулараш дика а да. Йоккхий торонаш я Юкъерча Азе республикашкарча хиш дехкача кердача лаьтташка, РСФСР КъулбехьеиӀаьржа доацача лаьттай зонеи, Белоруссе. Дулха лаьрхӀа доахан леладелга дегӀадоаладара шерра программа отта а яь кхоачашъеш я Украине. Гаргарча хана из отрасль дегӀайоалае еза дикача дулхаца мохк Ӏалашбеш йола йоккха моттиг цунах хургйолаш.

Дулх дукхагӀа даккхара кӀезигагӀа лоархӀам болаш дац хьакхарч лелаелга сихха дегӀадоаладар. Цунга кхоач мехка дулха баланс вӀашагӀйоллара дикка йоккха моттиг. ТӀеххьарча шерашка дуккха балхаш даьд хьакхий дулх даккхара прогрессивни технологеш юкъейоалаеш. Совхозашка, колхозашка, боахамий юкъарча ларда тӀа хьаяьй хьакхарч лелаю йоккхий предприятеш. Цар балха опыто хьахьокх, хьакхий дулх даккхара промышленни методага довларо дулх тӀакхетийта, хьакхарч кхабара ханаш лоацъе, эгтара кӀезигагӀа доакъар, къахьегам, средстваш дӀа а йохийташ продукци яккха торо хулийтилга. Цу тайпара предприятеш керда хьае е болх беш йолча фермашта реконструкци яра база тӀа хьае еза вай торонаш мелий дӀахо а, хьакхарч лелаелга леррагӀа промышленни ларда тӀа даккха деза.

Бакъда цӀаьнха а ловр гӀалаташ ма де ала. Из лостам дегӀабоалабеча нийса хургдац специализированни доацача боахамий фермашка хьакхий дулх даккхара бола теркам мелбича. Царех дуккха дараш, цунна лаьрхӀа дика база, дика кадраш йолаш я, царна могаргда хьакхарч лелае ялат дуадеш лелаяь ца Ӏеш, коартолаш, корнеплодаш кхыдола мошеи баьццареи доакъар дуадеш а. Цу дерригнех дас санна доал деш пайда эца беза дулх дукхагӀа даккхараи общественни гӀулакхашта лаьрхӀа а бахача нахага йохкара а дукхагӀа хурскащ кхеяран.

Дукха ха йоацаш, шоана ма-харра, шерра решени тӀаийцай дулха лаьрхӀа оалхазараш леладелга дегӀадоаладара хьакъехьа. Йоккхий торонаш хьаелл цо дулха ресурсаш совъяхара. Оалхазарий дулх доаккхилга шозза гаргга лакхде лерхӀ. ТӀеххьарча ханналца оалхазараш леладелга фуаш гулдара лостамгахьа совле йолаш леладаьд, хӀаьта баха пах фуашца Ӏалашбара проблема дукхагӀча даькъе кхоачашъяь яьннай. ХӀанз отрасла средстваш тӀаерзаяьй дукхагӀа оалхазарий дулх даккхара. ТӀеххьарча шерашка болх бе йолаялийтай дулха лаьрхӀа котама кӀоригаш, боабашкаш, москалаш, гӀажаш хьалкхееш йола йоккхий предприятеш. Цунца цхьана дукха хӀама де йиш я болх беш йолча птицефабрикашта реконструкци яреи низалаш шердареи чотах. ШерагӀа пайда эца беза иштта птицефабрикаша колхозашцеи совхозашцеи еча коопераце ларда тӀа, Крымски, Днепропетровски областашка, Краснодарски крае санна, бройлераш кхеяра йолча торонех.

Теркам тӀабахийта боагӀаш я жа леладара торонаш. Из отрасль дегӀайоалаеча цхьадола толамаш долаш да — жа дукхагӀа хиннад, цар дикал тоаеннай, тха, газа петр, элтараш доахилгеи кийчделгеи лакхденнад. Бакъда дуккхача республикашкеи областашкеи жа леладелга геттара эсала дегӀадоагӀа, хӀаьта РСФСР Ӏаьржа доацача лаьттай зоне, Украина, Белоруссе, Молдаве цхьайолча районашка, Прибалтика республикашка жа кӀезигагӀа леладе болабеннаб. Из харцахьа да, гӀалате да. Вай деррига хьалаш долаш да дукхагӀа, дикка дукхагӀа устагӀан дулх, тха, кетараштa элтараши кханкхаши дахеи цу продукцеца мохк дикагӀа Ӏалашбеи.

УстагӀан дулхи тхан керттерча даькъе даьгӀенашкара доакъар дуадеш даккха деза вай дӀахо йодача хана а. Духхьал жа леладаро торо хулийт вай мехка Ӏалаьмате йоккхийча территореш тӀарча аренийн ах яьссаленийн доакъара даьгӀенаш дукхагӀа пайда эцаш лелае. Цудухьа кхы а хьинарегӀа чӀоагӀъе еза жа леладеча боахамий производственни база, дӀахо бе беза даьгӀенашка хиш дехкаши уж тоаеши беш бола болх. Къаьстта лоархӀаме да цу районашка шерагара-шерага ювла доакъарий страховой запасаш Ӏоаелга.

Кхыча тайпара хила деза жа леладелга дуккха оахаш лаьтташ долча районашка. Укхаза шерагӀа пайда эца беза промышленни технологех жа леладеча а доакъар Ӏалашдеча а. Цу даькъе дика опыт я Ставропольски крае, Ростовски, Ярославски, Белгородски областашка, Марийски АССР.

Боккха болх бе безаш ба дӀахо дукхагӀа шура яккхара. ТӀеххьарча шерашка цу хьакъехьа дикка боккха гӀа хьалхашкахьа баьккха бале а, амма отрасла дикала хьокхамаш лоха да, шура йоаккхилга эсала дегӀадоагӀа, доахан Ӏаьхара дусаш а моттигаш я, хьегаш дола къаи дӀадохийта доакъари практически кӀезиглац, долче кӀезиглац продукцега шийга дӀадодар а. Шурий фермай балха цу оагӀон къаьстта теркам бе беза. Гарггарча хана мехка юкъера лаьрхӀача колхозашкеи совхозашкеи хӀара Ӏаттагара йоаккха шура кӀезигагӀа лаьрхӀача а 3000 килограммага кхоачае лерхӀ, хӀаьта шура йоаккха доахан леладелга дегӀаденача, хӀанз а 3—3,5 эзар йоаккхача районашка хьалхашка латта декхар да 4—5 эзар килограмм шура Ӏаттагара яккхара доазонаш тӀа довлар.

Хьайбай боахам сихха дегӀабоагӀача, из промышленни ларда тӀа боаккхача хьалашка боарам боаццаш лакхлу селекцеи племенной гӀулакхеи лоархӀам. Юрта боахама Министерствои В. И. Ленина цӀерагӀа юртбоахама Ӏилмай Еррнгсоюзни Академеи боккха болх бе безаш я хьайбай фунаш, линеш, гибридаш керда дараш хьадаран долаш дараш эргадахаран, племенной боахамий сеть шеръяра, де лерхӀар дикагӀа кхоачашдергдолаш лакха продуктивность йолча хьайбайн оалхазарийн кхоачамех пайда эцара.

Общественни хьайбай боахам дегӀабоалабара де дезарашка хьожаш, цӀаьнха а белгалдаккха безам ба са, колхозхой, болхлой, гӀулакхерча наьха шоай боахамий а вай иштта йоакхо е езаш хилар. Из кхачан кхоачамаш Ӏоадара бола лоархӀаме хьаст ба. СССР кердача Конституце тӀа дӀаяздаь да «пачхаьалкхенои колхозашкеи подсобни боахам лелабе гражданашта новкъостал ду» аьнна. Снабженни тоаяра пайдане долаш гӀулакхаш де дезаш да промышленни предприятей подсобни боахамаш, общественни кхачани кхыча организацейи предприятеш.

Кхачан кхоачамаш Ӏоадара хоадам боллаш леладе деза моттигашкарча Ӏамарчехи хиш пайда эцилга тоадара чотах чкъаьрий леладелга. Торонаш укхаза практически доазув доацаш я. Пайдане хургдар йоаггӀаш йолча органаша беррнгача мехка чкъаьрий леладелга дегӀадоаладара йола мероприятеш кийчйича.

Хьайбай боахамгара вай хьа мел дехар — дукхагӀа дулх, шура, кхыйола продукташ, — из деррига юххе кхаьчача кхоачам хиллал доакъараш, тайп-тайпара а дика а доакъараш, хиларах тийша да. Вай балха тӀехь цу дешай кӀезига терко яьй ала йиш яц, бакъда доакъараш дахара проблема кардинальни, комплексни хӀанз а къоастаяьяц.

Дуккхача колхозашкеи совхозашкеи доакъар доаккхилга тӀехьайнсача методегӀа леладу. Укхаза кхыча доакъошкарчул эсалагӀа юкъекхувл хӀанзара технологии Ӏилма-технически прогрессана карагӀдаьннараши. КӀезига я доакъараш лоаттадара йола дика хранилищаш, из бахьан долаш дукха дов уж, цар дикал эшалу. ВАСХНИЛ даннеша хьахьокхачох доакъараш тӀехьайнсача методегӀа кийчдеш хилари дуккхача боахамашка леладара хьалаш эсала хилари бахьан долаш юкъера лаьрхӀача доакъарашцара зехьа йовш йола питательни веществаш аьлах, сенажах, силосах 20—30 процент совгӀа я. Къоастаянза я белкови проблема. Эсала дегӀаена я комбикормови промышленность. Цу дерригнеша хьахьокх доакъар доаккхилга вӀаштӀехьдаккхара, долчча бесса аьлча доакъар даккхара хӀанзара индустри хьаяра доккхий гӀулакхаш чакхдаха дезилга. Доакъарий дикал лакхъяреи уж дахара оттаяь технологи лелаяреи чотах кхы тӀа дикка дукха хьайбай продукци яккха йиш я.

Из бахьан долаш ЦК Пленума кийчо еча хана 1985 шерага кхаччалца лаьрхӀа мехка доакъар доаккхилга комплексно дегӀадоаладара кийч а даь тӀаийцад соцамаш. Цар тӀа белгалдаь да кхашкара доакъар доаккхилга, эрий тӀаьнна цонаш, даьгӀенаш тоаяра, доакъара культурашта дукхагӀа удобренеш ехкара де дезараш, дикка боккхача боарамера мелиоративни балхаш. Белгалдаь да доакъар даккхара еррнгача процессашта механизаци яра, доакъараш кийчдареи хьайбашта дуаде уж тоадареи прогрессивни технологи юкъейоалаяра, из отрасль индустриальни ларда тӀа яккхара де дезараш.

ЙоагӀа-йоагӀача министерстваштеи ведомстваштеи тӀадулл лоацача хана химически консерванташ, полемерни пленка, доакъарах етта хӀамаш, минеральни тухаш, доакъара дикагӀа хургдолаш ча тоадеш йола средстваш дукхагӀа арахецилгеи юрта боахама уж лоаттаелгеи. Доакъарий дикал тоаяра кхоачашъе лерхӀ силоса, сенажа, аьла, корнеплодашта лаьрхӀа хӀанзара хранилищаш, доакъарий ковнаш боахамашка хьалдара шерра программа чакхъяккха, доакъара дикала тӀахьожам лоаттабара йола служба вӀашагӀйолла.

ЧӀоагӀа лоархӀаме моттиг къоастаю организационни хьакъехьарча гӀулакхашта а. Дувцар да доакъар даккхар колхозашкеи совхозашкеи чухь дукхагӀа специализированни отрасла хьисапе хиларах, доакъараш дахара боахамий юкъара объединенеш вӀашагӀйохкарах, агропромышленни интеграци дегӀайоалаярах.

ЧӀоагӀа теркам тӀабохийт доакъара белока проблемана. ЦӀаьнха а дагадохийта безам ба са рационашца белок кӀезига хилар бахьан долаш Ӏалаьмате дукха доакъараш сов дуадеш хилар. Гаргарча шерашка колхозашкеи совхозашкеи дукхагӀа дӀае а дукхагӀа яха а лерхӀ зернобобови масличнии культураш, люцерна, клевер, рапс. Дуккхача шерашка тӀаювлача баьций гица мехка районаш Ӏалашъяра, из хьалкхеде хала йолча моттигашка, нийсагӀа хургдолаш лаьрхӀад ги доаккхилга, къаьстта люцерна дар, дукхагӀча даькъе хиш дехкача кхыча мелиорированни лаьтташка дадача специализированни боахамашкеи объединенешкеи вӀаштӀехьдаккха.

Дукха ха йоацаш шоана ма-харра, тӀаийцай соя хьакъехьа решени. Вай из лоархӀ из маьхе культура дуккха йоаккхилга вӀаштӀехьдаккхара баьккха хьалхара гӀа санна. Из дукхагӀа дӀаера йола торонаш леха еза, къаьстта хиш дехкача лаьтташка, эргаьккха тоае еза из хьалкхеяра технологи.

Белока проблема къоастаеча шоай дакъа юкъедахьа дехкарийла ба вай химикаш, микробиологически, целлюлозно-каьхата, чкъаьрий, дулха-шурий, кхачан, медицински промышленноста дуккхача кхыча доакъой болхлой. Царна оттаю йоагӀ-йоагӀаш йола заданеш, хьожаю капиталовложенеш.

Вай де лерхӀар да хьайбай боахама дӀалуш мел дола деррига ялат эхьан сбалансированни хьисапе дуадар. Цудухьа сихха дегӀайоалае лерхӀ пачхаьалкхен комбикормови промышленность а колхозашка, совхозашка, боахамий юкъарча предприятешка комбикормаш кийчъелга а.

Цунца цхьана белгал ца даьккхача далац дуккхача моттигашка геттара харцахьа тенденци лелаеш хилар. Боахамий, районий, кхыметтел областий а цхьабола кулгалхой йоаггӀача тайпара йоакхо еш бац йол, сенаж, силос, корнеплодаш дукхагӀа яхаран цар дикал лакхъяран. Доакъар ца тоъаш хилар концентраташца кхоачашде гӀерт, дукхагӀча хана пачхаьалкхен ресурсашкарча ялата чотах. Из бахьан долаш хьайбашта ялат дуаделга чӀоагӀагӀа дегӀадоагӀа, хӀаьта кхыдолча доакъарех пайда эцилга кхыметтел кӀезиглуш а доагӀа.

Хьайбай боахам доакъарашца Ӏалашбара бола кадрай бехктокхам лакхбе беза. Из хьокхам хила беза юрта боахамерча балха мах бара лоархӀамегӀа ярех цхьа критерий. Къаьстта теркам тӀаахийта беза социалистически яхьа итогаш еча ханеи кулгалхоштеи специалистштеи совгӀаташ лулга белгалдеча ханеи боахамаш шоай доакъарашца Ӏалашдаь хилара.

ЦК Политбюрос боккха лоархӀам бу доакъар даккхара де дезача гӀулакхий. Халкъа боахамера специализированни дакъа санна хӀанзара кормопроизводство хьаянза яргйоацалга хӀанз бокъонца гуш да. Из гӀулакх боккха пачхаьалкхен юкъара лоархӀам болаш да. Цунга хьежжа Ӏалашде доагӀа отраслага хьажар а, юкъедоалде деза доакъараш дахара нийса планировани елгеи плана заданеш материально-технически Ӏалашъелгеи.

Вай массаза а къаьстта чӀоагӀа теркам бу ялат даккхара. Парте XXV съезде, шоана ховш ма-хиллара, ялат доаккхилга хьинаре къахьега деза балха участок лаьрхӀай. Пятилетка хьалхарча шин шера юкъера лаьрхӀача шера задани 210 миллион тонн йолаш даьккха ялат 209,6 миллион тонн да. Бакъда хӀаьта а ялат, къаьстта фуража лаьрхӀар, хӀанз а тоъац. Из эшаш хилар сихагӀа дегӀадоагӀа из доаккхилга дегӀадарал. Цхьаццадолча шерашка валови ялат доаккхилга бе-бе хилар во Ӏаткъаш хиннад хьайбай боахама.

Лакхехьа аз дийцача тайпара механизаци, химизаци, мелиораци дегӀайоалаяра де лерхӀараша торо хулийт ялата боахам тешшаме лелабе, шерра-шера ялата культурай хьувкъам лакхбе. Из ба керттера никъ. Хьалхашка оттаду декхар да хьатӀайоагӀача пятилетке юкъера лаьрхӀача мехка гӀолла гектара тӀара боаккхаш бола ялата культурай хьувкъам 20 центнерага кхоачабе, хӀаьта Къилбаседа Кавказ, Украина, Молдови, Белорусси, Прибалтика санна йолчеи цхьайолча кхычеи районашка гектара тӀара 35—40, кхы дукхагӀа а центнераш яха торонаш я.

БиззагӀа пайда эца боагӀа цхьайолча районашка ялат дӀадувш дола лаьтташ шердар санна йолча резервах. Къаьстта из доагӀа кӀезигагӀа пайда луш йолча цхьан шера тӀаювлача баьцийн кхыча культурайн чотах ялатий кхаш дукхагӀа хилийта торонаш йолча Ӏаьржа доацача лаьттай зонана.

Кхы а дукхагӀа теркам тӀабахийта беза борц, гречиха, рожь, ялатийна лаьрхӀа хьажкӀаш лелаяра. Дуккхача боахамашка уж культураш йоагӀача бесса ца лоархӀаш моттигаш я.

Ма-хулла дукхагӀа ялат даккхара, лаьтто лу пайда лакхбара, лаьттанца болх бара культура айяра хьожае еза хӀанз еррига агротехнически приемаш, пайда эца беза еррнгача торонехи резервахи, цу хӀаманна гӀулакх де оттабаь хила беза моттигерча партийни, советски, юртбоахама органий, боахамий кулгалхойи специалистийи, совхозий болхлойи колхозхойи болх.

Дувцаргда аз, юртбоахама кхы цхьадола, дегӀаухаш латта мехка хьашташ кхоачашдарга цар продукци йодаш дола, доакъош дегӀадоаладара дешаш.

Боккха болх бе беза свеклаш лелаеча. Цу дешах лаьца оаха дукха ха йоацаш тӀаийцаб, хетаргахаьа шоана хӀанзлехьа байза хила беза боккха соцам. Кердача технологей ларда тӀа хьувкъам лакхбара чотагӀа шекара свеклаш валови гулъелга дикка лакхде лерхӀ хургйолча пятилетке.

ДукхагӀа хул шекара заводий низаш, шекар хьадара сезон лоацъяйт, свеклаех из хьадоаккхача а дӀоаттадаь лоаттадеча а хана шекар кӀезигагӀа дойт.

Парте Центральни Комитето тӀадилларах СССР Министрий Совето, моттигерча органаша дакъа а лоацаш, иштта кийчъеш я генараш, хлопок, коартол, баьцадаараш, сомаш дукхагӀа бахара целевой программаш.

(ДӀахододар 3-ча оагӀо тӀа).

НОВКЪОСТА Л. И. БРЕЖНЕВА ЯЬ ДОКЛАД

Цхьайттлагӏча пятилетке генараш доахилга сихха лакхданза даргдац. Лакхбе беза цар хьувкъам, дIадаккха деза чуэцача хана уж довлга, хьинарегIа йоаржае еза лорадареи царех продукташ яхареи база; хилийта йиш яц продукци телхилга.

Партеи пачхьалкхени низаща, хлопок лелаерийи мелиораторийи шоаш ца кхобеш болча къахьегамца мехка хьакхеллай хлопка производство леррагIа дегIайоалаю тешаме база. Цун хьувкъамаш дукхагIа хила деза тIехьа тIайоагIача ханашка а. Бакъда хIанзара дош количественни хьокхамаш хинна Iац. Юкъметтера декхар да продукце дикал лакхъелга, биткъа хьоаса бола хлопка тайпаш махулла дукхагIа хьаделга. Хлопка лакхара дикал — мехка берригача хлопок лелаерий керттера йоакхо.

ДукхагIа теркам тIаахийта беза коартолаши баьцадаараши санна йолча продукташта. Аз яхар уж дукха йоахилга хинна Iеш дац. Уж йоахилга дегIадоагIа, вай безам болча тайпара сиха ца доагIе а. Нагахьа баьцадаараш дийцача, укхаза керттердар, тхона хетачох, — баьцадаараш кхеделга хий декхар тIа даккхар, хьувкъам кIезигагIа бойтар, продукце лакхара дикал Iалашъяр, из хьаяреи лоаттаяреи материально-технически база чIоагIъяр да. Баьцадаараш наха Iай а тIехь хулийтилга тоадара чIоагIа лоархIаме да, иштта, Москван, Ленинграда, кхыча городи опытах пайда а эцаш, баьцадаарий продукци дукхагIа йоаккхилга теплицаши парникаши хьалъяра чотагIа дича.

Вай дукхача областий, краяй, республикай практико, социалистически мехкий опыто хьагойт коартолашцеи баьцадаарашцеи Iалашдар эггара аьттув болашагIа кхоачашде уж продукташ йоахаш дола специализированни боахамаши уж лелаеши чакхйоахаши йола предприятеши шоашта чуйоагIаш йола керда организационни формаш — хозрасчетни объединенеш хьаяра ларде йиш хилар. Цунга хьежжа СССР Министрий Совета тIадилла деза укх гаргагарча хана цу тайпара организаци хьаяра предложенеш хьачулулга.

Вай планашка йоккха моттиг дIалоац РСФСР Нечерноземни зона. Дика а хеташ белгалдаккха йиш я, цу йоккхача края юрта боахам эргабаккхара оттаяь комплексни программа кхоачашъеш хиларо продукци йоаккхилга алсамдаккхара, юртарча къахьегамхой балхеи бытеи хьалаш тоадара аьттув боалийтилга. ХIаьта а Нечерноземье айяра беш бола болх хьалхашка латта декхараш толаме чакхдоахаргдолча тайпара баьржаи корта болаш вIаштIехьбаьккхан бац.

Пятилетка шин шера итогаша хьагойт мелиораци яраи лаьтташ хьаьндаран заданеш кхоачашъяра, производственни, нах чубахеи культурно-бытовойи гIирсашта эша база хьалъяра тIехьадусаш хилар. КIезига даьд наькъаш хьалдара. Нах бахача кагийча моттигашкара дезалаш дика тоаьча поселкашка хьагулбара ду балхаш мела чакхдоах. Планашка диллача тIехьдус лен чакхбоахача, кхачани дулхеи шурийи промышленноста низалаш алсамъяхара. Хьагучох, хIанз а Нечерноземья проблемай боахама - политически лоархIам дIакхетабаьбац берригача а центральни, республиканскии моттигашкарчеи органий болхлоша.

Нечерноземни зоне балхаш чакхдоахилга тIадиллача министерствашеи ведомствашеи, хIаьта иштта партийни, советски, боахама органаша де мел эшар динза даргдац тIехьдусалга дIадаккхараи дIахо йодача хана цу края юрта боахам эргабаккхара долча гIулакхий ерригача комплексах йола заданеш ший ханнахьа чакхъяхараи. Шеко яц, цхьайттлагIча пятилетке а Нечерноземье проблемашта йоагIаш йола терко ергхиларах.

Дукха ха йоацаш, шоана ховш ма-хиллара, со ваха хилар СибарегIени ГаьнарчIа Малхбоалени районашка Гуччахьа дIааргда аз, цIаккха а са дагара даргдац из. Са торо хилар къахьегамхоех, партийно - боахама активах кхета а царца дагавала а, вай мехка экономике тIа-тIа лоархIам лакхлуш латтача цу йоккхагIйолча района Iалама ганзех комплексни пайда эцараи хIама хьакхолла низаш дегIадоаладараи балхашка сай хьажа.

Шоана хов, цига со вахарах яьча итогех боагIаш бола соцам тIанийцалга, эшаш йола порученеш еннилга. ХIаьта тахан безам бар СибарегIени ГаьнарчIа Малхбоалени юртбоахама производство алхха цхьайолча оагIонашка хьажа. ГIулакх сенах латт аьлча, из латт цу даккъа проблемаша зона экономика дегIайоалаяра йолча гIулакхий комплексе йоагIаш йола моттиг дIалоацаш па хиларах. Дукха рузкъа дIадохийт цига кхычахьара юртбоахама продукташ хьакхахьара, царех дукхагIъярачi шоайцига толамца хьалхее йиш йоллаше а. Сона хетачох, из тоаде доагIа баха нах дулх, шура, фуаш, баьцадараш, коартолаш, цхьайола кхыяраш санна йолча продукташца ма-могга дукхагIа Iалашбелга моттигерча производства чотагIа а деш.

Новкъостий! Укх пленуме вай белгалдоах дIахорча хана юртбоахама производство дегIайоалаяра керттера лостамаш. ХIаьта хIанз вайна динза даргдоацаш хьалхашка латта декхар — дерригa низаш иттлагIча пятилетка заданеш кхоачаш а ма-могга тIехкхоачаш а яра тIадахийтар. Лаьттани хьайбайи продукташ йоахилга лакхденнадале а пятилетка хьалхарча шин шера планаш продукци яккхара валови юкъара боарам а цун цхьадола тайпаш а хьанийцача кхоачаш ца еш йисай.

Юрта боахам дегIабоалабара вай хIара шера дукхагIа дIаухийт капитальни вложенеши материальни ресурсаши. Бакъда, ала деза, массанахьа дIаухийтача вложенешка хьежжа продукци юхахьахулга Iалаш ца делга. Укх тIехьарча шин шера валах йоаккха юрта боахама продукци лийрхIачул кIезигагIа льккхай Российски Федераце, Украина, Казахстана цхьайолча областашка, Молдаве, Латве, Киргизе. Йолаш я геттара кIезига продукци алсамъяьккхаи хIаьта кхыметтел цун боарам лохбаьи областаш. Царех я, белггала аьлча, Тамбовски, Орловски, Липецки, Челябински, Одесски, Павлодарски, Тургайски областаш.

Ка болча культурай хьувкъам лакхбара даькъе, ма-дарра аьлча, цхьан метте латт Красноярски край, Пензенски, Кургански, Уральски областаш. Шекара свекла йоаккхилга лохача боараме дусаш да Центрально-Черноземни района дукхача колхозашкеи совхозашкеи.

Шоай торонашка хьежжа дулх доаккхилга Iалаш а даьдац, хIаьта из пачхьалкхенга дохкара планаш кхоачаш а яьяц Ростовски, Читински, Талды-Кургански, Восточно - Казахстански областашеи Алтайски краяи. Цу шерашка шура йоаккхилга практически лакхденнадац Кемеровски, Ульяновски, Житомирски, Мински областий колхозашкеи совхозашкеи. Закавказьяи Средни Азеи республикашка хьалха санна лоха я хьайбай продуктивность, баха нах шоаш доаккхача дулхацеи шурийцеи Iалашбара декхар мела кхоачашду.

Нагахьа санна кхыча продуктаех лаьца даннеш хьаэце, укхаза а гуш да массане цхьаттареи боагIача тайпара низ тIабахийтан къа ца хьийгалга. Из хьахьокх лаьрххIа ЦК Пленумга кийчъяьчеи цун доакъашхошка дIаенначеи ЦСУ материалаша. Областий, краяй, республикай кулгалхой декхарийла ба цу хьокхамашта критически анализ е, продукташ яхаргеи йохкаргеи диллача шоайла тIехболча лоалахошца шоаш нийсбе а, тIаккха йоагIаш йола выводаш е а.

Пятилетка хьалхарча шин шера продукци яккхара тIадиса декхар юхаметтаоттаде а КПСС XXV съездо хьалхашка оттадаь декхараш шеко йоацаш кхоачашделга Iалашде а деза. Цу гIулакха эша лард йолаш я. ЧIоагIа дика а хеташ белгалдаккха йиш я, бIаьстан экзамен дIаеннилга, хIаьта толаме а еннилга — бIаьсти дув ялат ший ханнахьеи лакха дикал йолаши дIалийнад. Хьайбаш леладеча гIулакхаш тоалуш доагIа. Доахан Iангардоахилга дика чакхдаьккхад. Соахка даьккхачунца нийсдича дукхагIа даьккхад дулх, фуаш, хьайбайи коа тIарча оалхазарийи дерригa тайпаш тIакхийттад. БIарчча хьайица аьлча, аз аргдар, хIанзалца хьа хьал аьттув болаш долга.

Бакъда, хьалхашка, новкъостий, эггара бехктокхамегIа юкъ — хьувкъам чуэцар. Керттердар латт материально - технически база ханнахьеи массе оагIонгахьареи кийчъярах, лоацача хана кхебаь хьувкъам чуэцарахи из бойтилга юкъе ца дитарахи. Ахкан замалахьа хьайбай продукци дIахо алсамъяккхара долча йIаьхийча кхоачамех ма-хулла дикагIа пайда эца беза. Эггара керттерча декхарех цаI да тIадоагIача Iан лаьрхIа кхоачамболаш лакха дикал йола доакъар Iалашделга.

КIезигагIа лоархIам болаш дац кийчъяьча продукце хIара килограмм лора а еш потребителашка дIакхачийтар. Из дуккхача даькъе заготовительни, торгующи, транспортни организацеех, продукци чакхйоахача предприятеех, Iалаьмате боккха къахьегам дIа а бахийта хьахиннача цу маьхерчеи халкъа чIоагIа эшаш йолчеи продуктех кулг мел кхетарех тийша хургда.

III. КОЛХОЗИЙИ СОВХОЗИЙИ ЭКОНОМИКА ДЕШАШ

Новкъостий! Юртбоахама продукци дукхагIа яккхара проблемаш къестаеча Iалаьмаге боккха лоархIам болаш да юрта боахаме а хIаьта иштта агропромышленни комплекса доакъошта юкъе а чIоаггIеи дика вIаштIехьъяьхаи отношенеш хулга Iалашдар. ЦК мартовски (1965 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа, хьалха аз дийца ма-хиллара, цу лостамагIа дикка болх чакхбаьккхаб.

Бакъда, вахар цхьан метте латтац. Чакхдаьнача шерашка партеи халкъои Iалаьмате чIоагIа низаш тIадахийтар бахьан долаш юртара хIама хьакхолла низаш кердача лагIан тIа доахаш айдаьд, колхозийи совхозийи производства боарамаш лакхденнад, къахьегама обобществлени елгеи из бакъалгеи дIахо дегIанхад, агропромышленни комплекса доакъой экономически бувзамаш шер а деннал, чоалханегIа а дийрзад. Цу дерригача кIоарггача хувцамаша объективно дIадех экономически механизм дIахо эргадаьккха тоаелга. Из доагIа планироване, стимулироване, хозяйственни расчет чIоагIъяра, агропромышленни комплекс хьахулийташ долча доакъошта юкъера бувзамаш тоадара дешашта.

Эггара хьалха ала безам ба планированех лаьца — юртбоахама производствана доал дара керттерча хIамах. ТIеххьарча хана хоадам болчча планащца нийсса увттабе баьинаб закупкай юкъара боарамаш оалаш бараш, тайптайпара совнагIа тела заданеш. Ма-дарра аьлча, планий дукхал хьахиннай. Цхьаццанахьа юхадийнъеннай каст-кастеи кIал овла боацаши уж хувцара практика. Цо лохбу плана мобилизующи лоархIам, производство вIаштIехьъяккхараи боахама балхаи зе ду, производство дIахо дегIакхувлара болча къовсама эсала стимулировани ю. Цу тайпара дола хьал тоаде деза. Кердача пятилетка республикашта, краяштеи областаштеи, колхозаштеи совхозаштеи оттае еза пхе шера лаьрхIа юртбоахама продукташта закупкаш яра хIара шера йийкъа йола бIарчча цхьа план.

Цунца цхьан юкъа стимулировани е йоагIа производство дегIакхувлараи пачхьалкхенга продукци йохкараи даькъе докхий хьокхамаш даьхача боахамашта. Цу хьакъехьа тайп-тайпара хIамаш могаду. Хетаргахьа, юртбоахама продукташ йохкара стимулировани яра дешаш лаьрхIа ца техкача даргдац практически болхлоша дакъа а лоацаш, Iилман учреждении юкъе а увзаш, тIаккха, аргда вай, цхьан шера вIаштIехь а яьккха. хIаьта СССР Министрий Совет хьежа а хьежа КПСС ЦК хоадам боллаш йола предложенеш хьачуяла еза. Вай ханарча этапе расширенни воспроизводствана аьттув болашагIа дола хьалаш хьадергдола, планаш кIал овла болаш хургхилар тоадергдола, хIанз а тIехь моттигашка долаш дола уж субъективно увттаелга дIадоаккхаргдола планированеи стимулированеи принципаш вIаштIехьъяха еза.

Иштта уйла е еза совхозий болхлошта, колхозхошта материальни поощрени яраи цар къахьегамах хьахинначунна, производственни фондаехи материальни ресурсаехи эффективно пайда нийбара юкъереи бувзамаш чIоагIдара. Иштта лоархIам болаш да боахамий кулгалхоштеи специалисташтеи премировани яра порядок тоаелга а.

Юрта боахама массе оагIорахьара интенсификаци яро объективно шер а ду кIоарг а ду юрта материально-технически средстваш лоаттаеш, бедал чакхйоахаш долча промышленноста доакъошцара цун бувзамаш. Цу тайппарча хьалашка эшаш да партнераша вIаши леладу гIулакхаш дика вIаштIехьдаьккха хилар. Халахете а, хIанзарчоа из дош цхьадолча негативни хIамаех бухсоццача кхаччалца IоцIенде вIаштIехьдаьннадац.

Принципиальни лоархIам болаш да юрта лоаттаеш йолча промышленни продукце, маьхаех, хIаьта иштта сельхозтехникаи колхозаштеи совхозаштеи гIулакх деча цхьаццайолча кхыйолчеи организацеша деча гIулакхий маьхаех дола дош. ТIеххьарча шерашкарча бакъдараша хьахьокх укхаза данне а дерригa а вIаштIехьдаьккха ца даьннилга.

Агропромышленни комплекса доакъошта юкъера экономически гIулакхаш боахама социалистически хьисапе доал дара принципаща вIаши нийсдар духьа из дерригa а ма-доагIа къоастаде деза.

ДIадахача шерашка боккха болх чакхбаьккхабар закупочни маьхаш тоадара хьакъехьа. ЦхьабакъдaхIанзарчоа дерригa а ма-хетта вIаштIехьдаккха карагIдаьннадац. Продукце цхьайолча тайпай маьхаша хIанзарчоа юхаметтаоттадац колхозийи совхозийи дIадахар. Сенга вут цо? Цу тайппара продукташ боахамаша дукхагIа хьа ме ю, дукхагIа зе хул царна. ЛсIамагIа дале а деце а лаьгIлу производство дегIаахара темпаш, из бахьан долаш цхьаццанахьа кхыметтел из дIаяккха а гIерт. ГIулакх дIахо иштта дита йиш яц. Шеко яц, эггара хьалхагIа леррагIеи тIера ца довлаши къахьегама овсарле лакхъеи продукцега дIадодар лохдеи дезилга. Цхьабакъда цунца цхьан юкъа цхьаццайолча продуктий маьхаш цхьадолча даькъе лакхде а деза.

Цудухьа цу тайпара продукци колхозашкеи совхозашкеи рентабельно кийчъелга Iалашдар духьа соцам тIанийцаб 1979 шера 1 январе денз, розничны маьхаш хувца ца а хувцаш, шурийна, тхана, каракула, устагIан дулха, коарла, цхьадолча баьцадаараштa дола закупочни маьхаш лакхде аьнна.

Маьхаш тIатохарах боахамашта совнагIа тергдолча ахчах шера 3 миллиарди 200 миллиони сом хургда. СССР Министрий Совето дIахонхахьа беза закупочни маьхаш тоадара хьакъехьара болх.

Колхозийи совхозийи экономика дIахо чIоагIъяр, хозяйственни расчета ларда тIа боахам лелабара хьалаш хьадар духьа кхы цхьадола гIулакхаш а чакхдаха лаьрхIад. Подоходни налогах мукъаьхача бакъахьа лаьрхIад рентабельность 25 процентал лохагIа йола колхозаш, хIанз 15 процент йолча метта. Лакхбеш ба Iалама хатарех совхозашта хинна зе юхаметтаоттадара боарам, цу гIулакхашта пачхьалкхен бюджетера цхьа миллиард сом ахча хьа а къоастадеш.

Шоана ховш да, 1972-ей 1975-ей шерашка цIаккха ца хиннача тайпара йокъал оттарах мехка дуккхача районашкара колхозаши совхозаши боахам лелабара геттара халача даргдолаш дацар, хьаIайра доккха финансови декхар. Цудухьа цу боахамий экономика тоаяра динза даргдоацача хьалашка нийсъеннилга, из цар экономикана ца Iеткъарех лаьрхIад Госбанка судаех колхозаштеи совхозаштеи тIадиса 7 миллиарди 300 миллиони сом тIера дIадоаккхилгеи 4 миллиард сом кредиташ дIатокхилга шийтта шера тIехьадоаккхилгеи.

Кхы цхьаькха а колхозхой пенсеех дола дош. КПСС ЦК-и СССР Министрий Советои соцам тIанийцаб колхозхой пенсешца Iалашбара тIехь парте XXV съездо белгалдаь гIулакхаш кхоачашдара йилла ханаш хьалхаяккхара хьакъехьа, 1980 шера 1 январе денз колхозхошта долча пенсей лохагIбола боарам 40 процент лакхбе лаьрхIад. ТIехьтIайоагIача пятилетке из, хетаргахьа, болхлойи гIулакхерча наьхеи боарамга дIакхоачабе безаргба.

Колхозийи совхозийи экономика чIоагIъяра вай чакхдаха лерхIа гIулакхаш, шеко йоацаш, дувзаденна да пачхьалкхено совнагIа рузкъа хьахеца дезарца. Цхьабакъда цо керда торонаш хьаелл колхозийи совхозийи производство сихагIа дегIакхувлара, хIаьта тешшаме ала йиш я пачхьалкхен ресурсашка ялат, дулх, шуреи юрта боахама кхыйола продукташи хьачутелилга лакхдаларца из, дуккха пайда а беш, юхаметтаоттаргда аьнна.

Цхьабакъда укхаза цIаьхазза а ала безам ба юрта боахамо хьалуш дар цунна дIахецаш долчунца нийсдича кхоачам хиллал доацилга. ХIаьта вай дерригаш а ЦК-гара, цун отделашкара, эггара хьалха юртбоахама отделагара денз хьа, хIаьта иштта СССР Министрий Советагара, Госпланагара, юрта боахама Министерствагареи юртбоахама кхыйолчеи ведомствашкара, массе лагIашкарча партийни советски кулгалхошкара денз хьа из кIоаргга кхетаде дезаш да. Совхозашкеи колхозашкеи материальнии финансовии ресурсаех пайда нийбелга тоадара, вай ханарча хьалашка юртбоахама производства эффективность лакхъяра декхар хьалхарча плане оттадаь хила деза. Из духьа боахама ерригача звеньяшка лохера денз лакхе хьалкхаччалца кхы а хьинарегIа къовсам боаржабе беза экономеи кхом бараи, продукци хьаярга дIадодар кIезигагIдара тIехьа, доал ца дараи рузкъа совнагIа доадараи духьала. Юрта хьаяьча экономически потенциалах лакха овсарле йолаш пайда нийбарга духхьал цу наькъагIа мара кхача йиш яц.

Пленумга кийчо еча хана хьахилар юртбоахама производствана кулгалделга эргадоаккхаш тоадарах дола массехк дош. Дувцаш дар да СССР юрта боахама Министерствеи юртбоахама органийи республикашка, краяшка, областашкеи районашкеи лоархIами бехктокхами лакхбарах, бокъонаши декхараши шердарах; «Сельхозтехниках», колхозаштеи совхозаштеи снабжении производственно-технически гIулакхаши делга эргадаккхарах лаьца. Уж дешаш теркалде доагIаш а балха эффективность лакхъяра боккха лоархIам болаш а да. СССР Министрий Совето республикаша дакъа а лоацаш из дерригa тахка, эшаш йола предложенеш кийчъеи уж КПСС Центральни Комитете хьачуялеи еза.

IV. БОАХАМАШТА ЮКЪЕРА КООПЕРАЦИ ДЕГIАКХУВЛАРА ДУКХАГIА ХЬИНАРИ КОРТА БОЛА ГIУЛАКХАШИ

Новкъостий! Производствана специализации концентрации елга, нийсагIа аьлча, марксисташа-ленинцаша социалистически производстванеи къахьегамаи дIахо обобществлени яр оалаш дар, вахаро тIатеIIа хьадехаш да, вай дIахьалхашка ахара лоархIамегIча лардех цаI я. Юрта боахаме кооперативни ларда хьаьча предприятей болх, хIаьта иштта вежарашха долча социалистически мехкий практика цхьаккха хIама юкъагI ца дуташ техкачул тIехьагIа парте Центральни Комитето цу йоккхача социальни явленена юкъара партийни, юкъара пачхьалкхеи лоархIам, планомерни никъ беннаб. Шоана ховш ма-хиллара, 1976 шера мае КПСС ЦК-с тIанийцаб «Юрта боахама производствана боахамашта юкъерча кооперацеи агропромышленни интеграцеи ларда тIа специализации концентрации елга дIахо дегIакхувлара хьакъехьа» яха соцам.

ЦК соцам партеи халкъои бизза хьал а лаьцаб лоархIамегIара политически, программни документ санна лоархIаш а ба. Хоадам боллаш долча хьалашка сийлахь-йоккха ленински кооперативни план шийна чулоацаш а дIахо дегIайоалаеш а ба из.

Соцам кепатеха арабаьнначул тIехьагIа моттигашка дIаболабаьб боккха беркате болх. Къоаста а яь вахара практически юкъекхухьаш я юртбоахама производствана специализации концентрации яра хоадам боллаш йола планаш. ХIанз укх хана мехка болх беш я бархI эзар совгIа боахамашта юкъереи агропромышленнии предприятии объединении. Из хIанззе а дуккха тайп-тайпара продукци луш йола юртарча предприятей керда тайпа да.

Цхьана къахьегаш колхозашеи совхозашеи хьаю дулх, шура арахеца, фух дола хьайбаш хьалкхеду, доакъар кийчду вай ханара предприятеш. Массаза а санна, боахамашта юкъерча объединенешка къахьегама овсарле, продукци арахецилга дегIаахара темпаш дуккха а лакхагIа я колхозашкеи совхозашкеи ярел.

Лаьтта леладеча кооперацe ларда тIа хьаю дIадув фу леладара, баьцадаараш, сом, комсаши кхыйола культураши кхеяра юкъера предприятеш. Юрта боахама интенсификаци яра лакха боарам хила йиш йолаш бац техниках пайда нийбеча, химизации мелиорации еча боахамашта юкъера кооперaци ца хилча. Укхаза хьае йолаьй йоагI-йоаггIаш йола объединенеш. Цу хьакъехьа махбола, техка яьнна опыт йолаш я Молдавеи мехка кхыйолчеи районашка.

Юртбоахама продукташ арахецача хинна ца Iеш боахамашта юкъера кооперaци юкъекхухьаш я юрта вахара кхыдолча дерригача доакъошка а.

Из боккха болх дика уйла а яь вIаштIехьбаккхаро торо лу хIама кIезигагIа дIадахийтара маьхагIа, ха кхояра маьхагIа парте юрта боахама хьалхашка уваттадеча доазонашка кхача. Цхьабакъда вай дагакхаба деза из атта болх боацилга. Организационни, Iилма-техническии экономически оагIонга диллача из, шеко йоацаш, дуккха чоалханегIа ба, аргда вай, колхозаш йоккхагIа ечул, вешта аьлча, вай дукха ха йоацаш хьалхагIа баьчул.

Цу балха тIа вай хьалаьца никъ чакхбаккхаро хьабех хIара дийнахьара теркам, хоадам боллаш кулгалделга, практически хьахиннараш кIоаргга доашхилга. Юртбоахама производствана специализации концентрации яра парте никъ хьалацар колхозашкареи совхозашкареи уж е вож долча доакъошта теркам вIалла лаьгIбалийта, цул совгIа уж дIадаха йиш я яхилга дац. Цо халкъа боахама зе дергдар.

Колхозийи совхозийи производствана боахамашта юкъера кооперaции интенсификации яр — из юртбоахама продукташ кийчъелга алсамлаккхара цаI бола, эггара эффективнегIа бола никъ ба. Халахете а йолаш я ЦК-с цу хьакъехьа хьалхадоахарех йоаггIаш йола выводаш ца ю, доахан кIезигагIдуи кхыметтел бIарчча фермаш дIайоахеи факташ. Специализации концентрации чакхйоаккхача керттера дош — из кIоаргга уйла яь хилар, Iилман даькъе вIаштIехьдаккхар, лакха производственни эффект хилар.

Цунца цхьана вай сагота ца хилча далац ЦК соцам кхоачашбара болх хIанз а тIехь массанахьа а ма-боагIа боаржабаь ца хиларах. Юртбоахама производствана специализации концентрации яра балха тIарча кхоачамбоацарийи негативни явленейи овлашка хьежача зе хала дац. Укхаза керттердар, хетаргахьа, вай кадрашта юкъе цу берригача балха вахара лоархIам а кIоаргга маIан а хIанз а кхетаданза бола нах кIезига ца хиларах латтилга. Цхьабараша шоашта ловчча тайпара кхетаду цу балха тIа сихвала йиш ца хилара хьакъехьа ЦК-с хьалхадаьккхар. Цар из кхетадаьд болх дуккхача шерашка бIаьхбе йиш хилара йола торо санна. Из гIалат да! Соцам тIа дувцаш дар балха ханех а доацаш цун дикалах лаьца да. Дика хьаделга — йIаьхача хана хьаде деза яхилга дац.

Боахамашта юкъера кооперaци — йоккхеи чоалханеи объективни процесс. Из сихъеш санна, юхасецае а йиш яц. Болх чакхбаха беза планомерно, уйла еш, юртбоахама производствана интенсификаци яра кхыдолча гIулакхаща цхьан комплексагIа. Из дош, ховш ма-хиллара, ший лоIамагIа да, хIаьта вай цIенхаштта цу принципа тIера ца доалаш а хургда. Цхьабакъда ший лоIамагIа хилари тесса дитари — уж нанас баь вежарий а боацаш, антиподаш да.

КIаьда доаца дешаш ца аьлча валац къаьст-къаьста йолча союзни органий адресагIа, эггара хьалха аз ювцарех я СССР юрта боахама Министерствои СССР Госпланин. Мехкарча юртбоахама производствана специализации концентрации яра берригача балха координаци юи лостам телеи центраш хиннаяц царех хIанзарчоа. Каст-каста готта ведомственни позици лувц министерствайи ведомствайи къаьст-къаьста болча кулгалдеча болхлоша, хаьда аьлча, кхачани дулха-шуреи промышленноста бараша. Производственни кооперировани дегIакхувлара юртбоахама органашца оагIох оагIув а гIортабаь хьинаре къахьегара метта, цар юхатетт из прогрессивни процесс дIахьалхашка ахар, цкъаза, кIаьда аьлча, шоай боахамашта могадац боахамашта юкъерча кооперацe увттилга е шоай къаьстта объединенеш хьае гIерт.

Иштта я КПСС ЦК соцам кхоачашбара хьакъехьа дIахо бергболча балха тIа теркалъянза яргйоаца эггара лоархIамегIа йола выводаши замечанеши. Цунца цхьана, опыто хьалхадоахаш ма-хиллара, хиланза яргйоацаш я чакхбоахача балха даькъера цхьайолча принципиальни положенешта лаьрхIа хоадам боллаш йола рекомендацеш. Къаьстта теркам цIенхаштта дашхари дIадех юрта боахама тайп-тайпарча доакъошкеи лостамашкеи диллача боахамашта юкъерча кооперацеи агропромышленни интеграцеи ларда тIа еш йолча специализацеи концентрацеи толашагIйола организационни формаш хьахаржаро. Вайна эшаш яраш моллагIа объединенеш а йоацаш, производстванеи къахьегамаи социалистически обобществлени елга кердача лагIан тIа доаккхараш, Iилмах, техникаи технологеиеи керда карагIдаьннараш тIа латтараш, эггара лакхагIйола овсарлеи эггара дукхагIа дарегIйола продукции луш яраш я.

Вай воай практико лу дукха тайп-тайпара формаш. Дикка Iома а яь царна юкъера хьахаржа еза хIара къаьсттача отраслаца эггара дикагIа тарлургъяраш, эггара эффективнегIа яраш.

Боккъонца аьлча, новкъостий, вай декхарийла да юртбоахама производствана специализации концентрации яра болх хьинарегIа практически наькъа тIа баха. Боахамашта юкъера кооперaци яра дешаш юрташкарча партийни организацей, районни, областнойи республиканскии кулгалдеча органий ден повестка тIара Iоювла йиш йолаш яц. Вай дерригаш а хьалдиза деза боахамашта юкъерча кооперацеи агропромышленни интеграцеи ларда тIа юртбоахама производствана еча специализацеи концентрацеи наькъаца социалистически система башхалонех пайда нийбеш болча вай юрта боахама ший дегIаахара темпаш дикка сихъе, дегIаухаш латта кхачеи промышленни бедали мехка эшаш хилар дуккха диззагIа Iалашде могаргхиларах болча тешамах.

V. ЮРТА ГIИШЛОШ ХЬАЛЪЯРА ТЕРКАМ ЧIОАГIАГIА БЕ

Новкъостий! Юрта боахам дIахо айбара йоккха программа толаме кхоачашъелга духхьал дувзаденна да капитальни гIишлош хьалъелга вIаштIехьдаккхарца. Юрта гIишлош хьалъяра йоакхо елга парте аграрни политика лоархIамегIдарех дакъа а хинна дIаэттад хIанз.

КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа кIезига даьдац, халкъа боахама керда дакъа из хиларах тарра, юртара гIишлошъяра боарам лакхбара. Дагадохийтаргда аз, СССР юртара гIишлош хьалъяра Министерства чуйолхаш йола пачхьалкхен специализированни гIишлошъяра организацеш вIашагIъехка хиннилга. ДегIайоагIаш латт вайцига хьахинна яьннача гIишлошъяра колхозий юкъарча организацей мощносташ.

ТIеххьарча итт шера юртара гIишлошъяра производственни база хьакхолларга дIадахийтад 16 миллиард гаргга сом пачхьалкхени колхозийи средстваш. ХIанз юрташкара объекташ хьалъеча къахьегаш ва 3 миллион гаргга болхло-гIишлошъер. Из болхлой класса керда йоккха отряд я юрта. Минсельстройи колхозий юкъара гIишлошъяра организацеши шера 10 миллиард сома маьха гIишлонмонтажни балхаш деча боарам тIа яьннай хIанз.

ТIаккха из да хIара шера юрташка дукхагIа керда объекташ — хьайбай фермаши оалхазарий фабрикаши, ремонтни предприятеши агрохимически центраши, элеватораши комбинированни доакъара заводаши, фу, коартол, баьцадаараш лоаттаде моттигаш, теплични комбинаташ — болх бе йолалулга.

Юртара гIишлош хьалъелга тахан — социальни проблемаш кхоачашъеча а лоархIаме дакъа да. Парти чIоагIача курсагIа йода юртара жилищнии культурно-бытовойи хьалаш овлангара хувцара. Аз дукха ха йоацаш аьннача тайпара, юрташка тIеххьарча кхойтта шера хьалдаьд ерригa а лаьрхIача 450 миллион квадратни метр йолаш нах чубаха цIеноош. Дагадохийтаргда аз, тIемал хьалхарча, 1940 шера иззал яр вай мехка ерригача городий нах чубахача цIеной фонд. Нах чубаха цIеноош юрта хьалделга, городашка а санна, индустриальни ларда тIа доаккхаш латт. Юрташкара поселкаш хьалъелга комплексно, хьалххехьа кийчъяьча генеральни планагIа де долалуш да. Нах чубаха деча цIеноошца цхьана хьалъю общественни гIулакхашта лаьрхIа йола хIанзара объекташ. ХIанз юрташка каст-каста гу хIанзара торгови центр, оборудованеца дика кийчдаь быта цIа, столови, сапаргIата кафе.

КIеззига ха хьалха юрта берий бешамаши яслеши хьалъелга геттара нийлха гIулакх дар, тIаккха уж а, массаза примитивни зданешка ехкар. 1965-ча шерал тIехьагIа типовой проектех хьалъяьй ши миллион гаргга долча бераштa школал хьалхара учрежденеш, 11 миллион бера тоъал юкъара дешара школаш, ерригa а 8 миллион саг чуваххал клубаш, культура дворецаш, дукха дарбан, коммунальни гIулакх дара объекташ, спортивни сооруженеш.

ХIаьта а юртара гIишлош хьалъелга, аргдар аз, тIехьаюса моттиг я. Хьадаь гIулакхаш дале а, юрташка гIишлошъяра производственни база эсала я. Колхозашеи совхозашеи кхоалагIча даькъал дукхагIдола гIишлон балхаш боахама хьисапе кхоачашду, тIаккха цо дуккхача даькъе гIишлоний дикал лохъю, уж хьалъю ха йIаьхъярга а маьха езъярга а дут. Дуккхача гIирсашта капиталовложенеш дIа-хьа екъарах юрта боахаме мощносташ болх бе йоалалийтара планаш кхоачашъяц, цо йистеяланза йола гIишлош дукхагIа хулийт.

Проекташ кийчъечеи гIишлошъечеи доаггIача бесса къердац юртара хьалаш, каст-каста промышленни элементаши конструкцеши механически юкъекхухь. Аз хьалхагIа аьннача тайпара, боарам боацаш дезденнад керда гIишлошъелга. ТIеххьарча итт шера, масала, бежан-моттига мах шурий фермашка кхозза совгIа тIакхийттаб, хьакхарчi чукхоабача комплексашка—диазза. КIезига моттигаш яц гIишлошъеча дукха дозал дола гIишлон материалаш дIаухийташ, энергетика ца йоаггIача тайпара чоалхане еш, объекташка тIехйоккха оборудовани увттаеш. Цхьайолча кердача хьайбай фермашкеи комплексашкеи Iатта кхоач 8 кубометрага кхоачаш бетон, Iасилга — 400 килограммага гIортташ металл. Деза деций-те из хьайбашта?(!).

Юртарча гIишлошта проекташ увттаеча а да иштта цIенхаштта кхоачамбоацараш, хулийт совдараш, доаггIача бесса лерхIац цу моттига ший хьалаш. Цо юххера а хаддаш хьагойт капитальни вложенеша кIезига пайда беннилга. Харцахьча тайпара Iаткъаш я хIанз лелаш йола экономически стимулироване порядок, гIишлошъерийи проектантийи балха бу лоархIам. Цо объекташ яйгIа яйтац царга, езагIа яйт.

ГIишлошъерашкара санна боахамашкара а дукха жалобаши бехкаши хулийт оборудованецеи материалашцеи гIишлош Iалаш ца яро. Укхаза дукха кегари къоастаде хала дари да. Боахамий кулгалхой гIишлошта йиззача йолча инстанцех чакхбувла безаш, мехка массе а миIинге комплектагIа оборудовани хьаэцара итташ тайп-тайпара нах ахийта безаш хул.

Нагахьа юрташкара нах чубахареи культурно-бытовойи гIишлош елга, е аренашкарча районашка хий декхилга хьанийцача, укхаза кхы а дукхагIа кхоачамбоацараш да. Дуккхача районашка, областашка, республикашка массаза кхоачаш ца еш юс нах чубаха цIеноош, берий учрежденеш хьалъяра планаш, юрта бахача наха бытовой, дарбан, культурни гIулакхаш делга тоадарца ювзаенна йола планаш.

Вай дукхагIа дIадерза декхарийла да юрта гIишлош хьалъяргахьеи юртарча къахьегамхой культурно-бытовой хьалаш тоадаргахьеи. Бакъахьа хургда 1979 шу долалуча ханага юрташка производственни, жилищни, культурно-бытовой гIишлош хьалъяра дерригa гIулакх тоадара хьожаяь хаддаш йола перспективни мероприятеш кийчъелга СССР Министрий Совета тIадиллача, цу деша дукхагIа средстваш а хийца.

Программа чулаца деза юрташкарча гIишлоний индустриальни база сихъяь дегIайоалаярца дувзаденна долча гIулакхий бIарчча комплекс кхоачашъеш дола дош. Дувцар да, тIехдика заводской кечал а йолаш яйгача индустриальни конструкцей комплекташ арахеца лаьрхIа йоккхий гIишлош ю комбинаташ йохкилга, заказчикага болх бе кийча йола производственни зданеш дIа а луш; духхьал цар мара ца деш дола гIишлони монтажнии балхаш кхоачаш деш йола подразделенеш йохкилга, нах чубаха гIишлош хьалъяр тоаделга, юрташка цIеноош дара комбинаташ йохкилга, дахчан панельни цIеноош дара гIулакх дегIадоаладелга. Юрташка кадраш дIачIоагIъяра лоархIам а беш, хьалхарча даькъе механизатораши специалисташи а болаш, производственни йоацаш йола гIишлош юртагахьа озабезам беш хьалъяра дукхагIа юкъара средстваш хьожае а мегаргдар.

Юрташкара гIишлошъярга нийса хьажа деза, юрташка бахача наьха вахар а хьашташ а лоархIаш. Хетаргахьа, юрташка гIишлош елга дича бакъахьа да, массаза а лоархIаш, дезал къаьстта долча кхоачамаца кийчдаьча цIеноошца Iалашбергболаш, коа бешамаши, хьайбашта, коа тIарча оалхазараштa, транспортни средствашта лаьрхIа гIишлош а хургйолаш.

ЧIоагIа лоархIам болаш да юрташка бахача наьха средстваш а юкъедохийташ, индивидуальнии кооперативнии гIишлош елга Iалашдича. Цу гIулакха тIанийца соцам ба, нах чубаха индивидуальни цIеноош дара дуккхача ханна лаьрхIа льготни кредиташ тергдолаш.

ЦIенхаштта терко е еза керда гIишлош хьалъеча хана колхозашкеи совхозашкеи йолаш йолча къаьнача производственни объекташта, къаьстта а хьайбай фермашта, реконструкции модернизации яра. Ховш ма-дий, дIадахача шерашка совхозашеи колхозашеи дуккха дика типовой помещенеш хьалъяьлга. Уж эргаяьха тоае еза, хIанзарча хано дIадехарашка хьежжа. Цу тайпарча наькъо, хьалхагIа а белгалдаьххача тайпара, торо хулийт, кIезигагIа зе деш, производства прогрессивни технологега довла. Цхьабакъда из доаггIача бесса дIадаржаш дац. Проектировщикаш цунна юстара бувл, гIишлошъераша из болх пайдана боацаш лерхI, плановии снабженческии организацеша реконструкце гIулакха эша оборудовани лерхIац. СССР Министрий Совети йоаггIаш йола ведомстваши декхарийла я цу деша эшаш йола порядок е, юртара производственни объекташ эргаяьха тоае безам боагIаргбола хьалаш оттаде.

Безам бар, наькъаш дохкилга санна долча лоархIамеча деша тIа а саца. Юртбоахама производство дIахо дегIайоалаелга, юртарча наьха хьал-торо лакхъелга — юртарча вахара керттера пхьанаш ала мегаргдола автомобильни наькъаш дегIадоаладарца духхьал дувзаденна да. Бакъда дика наькъаш хIанз а кIезига да. Наькъаш ца хиларах юрта боахама хула зенаш Iалаьмате доккхий да.

СССР Госплано, союзни республикай Министрий Советаша йоакхо е еза, экономически социальнои дегIадахкара планащца наькъаш дехкара дешо йоагIаш йола моттиг дIалувцаргйолаш, эшаш долча финансовии материальнии ресурсашца из Iалашдаь а долаш.

Юртара гIишлошъеча, массанахьа а санна, кадрай йоакхо елга хьалхарча даькъера лоархIам болаш да. Мехка лакхехьарча дешара заведенеша кIезига кийчбац промышленнии городскойи гIишлошъяра дика специалисташ. Бакъда юрташкарча проектированеи гIишлошъяреи ший эргалонаш я. Бакъахьа хургдар, лакхехьарчеи юкъерча специальнии дешара Министерствас духхьал юрта лаьрхIа инженераш-гIишлошъераши архитектораши дукхагIа кийчборе. Центральнии моттигерчеи органаша дукхагIа терко е еза профтехобразоване системагIа юрта лаьрхIа квалифицированни болхлой-гIишлошъераш дукхагIа кийчбара, цар къахьегами быти тоаяра.

(ДIахододар 4-ча оагIо тIа).

НОВКЪОСТА Л. И. БРЕЖНЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(Чистедоалар. Долалур 1-чей, 2-чей, 3-чей оагlош тlа).

Дика ховш да, городийи. промышленнии центрий оагlонгахьара юрта дола шефски новкъостал мел боккха лоархlам болаш да. Тlеххьарча шерий практика дуккха маьхе формаш еннай цу балхацара. Аз дувцар да, тепличнии комбинаташ, хьайбаш леладу фермаш, доакъарий цехаш, нах чубахеи культурно-бытовойи объекташ хьалъечен проектировани ечен деш дола новкъостал. Цхьайолча предприятеша кийчъю юрта ца тоъаш йола машинаш, механизмаши запасни оатхалаши, юртарча механизаторий кадраш. Боккха болх бу кхашкарчеи фермашкарчеи къахьегамхошта культурни гlулакх делга тоадеча, и кх. дl.

Дуккхадар ду цу хьакъехьа Москвани Московски областеи, Ленинграда, Свердловска, Киева, Днепропетровска, Волгограда, Минска, Ташкента партийни организацеша. Цу партийни организацей инициативеи опыти кхыча городийн промышленни центрийн партийни комитеташа массе а оагlорахьара хьаллаца мегаргйолаш я.

VI. ЮРТАРЧА ОРГАНИЗАТОРСКИИ ИДЕОЛОГИЧЕСКИИ БАЛХАХ

Новкъостий! Юрта боахам лакхбара кердача этапага хьежжа лакхагlа хила деза партийни кулгалделга, кердагlа хила еза наха юкъе беча балха методаш. Вай тешаме лерхlа йиш йолаш да партийни организацеш цу декхарех толаме лоархlаергъя, аьнна.

Вай парте авторитет юрта тlехь-тlехьагlа лакхлуши чlоагlлуши йоагlа. Парте, цун моттигерча органий боккха толам санна белгалдаккха декхарийла да вай, ЦК мартовски Пленум хинначул тlехьарча хана юртара партийни низаш дикка дегlадаьхналга. Тахан юрта лоархlаш ва 5 миллиони 800 эзари коммунист, е 1965 шера хиннарел 1 миллиони 200 эзари дукхагlа. 2 миллиони 700 эзари парте члени членалла кандидати ва духхьал юртбоахама производстве, дуккагlча даькъе цун керттерча доакъошка болх беш.

Цхьан дешаца аьлча, юртара коммунисташ болх булургбола доккха эскар да. Цун лард я юххьанцара партийни организацеш. Алхха царна тlалатт производственнии кхетама балхеи декхараш кхоачашдара бехктоккхам. Алхха цар тlагlерттаи бе боагlача тайпарен беча балхах, царна наьха дог гlоздаккхеи уж вlашагlбоххеи харах тийша да парте аграрни политика леррагlеи эффективнои дlаяхьар.

Дlадахача шерий опыто цlаьккха а бакъдаьд, мел нийсеи гаьнара гуши гlулакх дир Центральни Комитето юртара керттера политически низаш уж хиларах тарра, экономиканеи юртарча социальни а культурни а вахарай партийни кулгалдара авторитетни звеноу — парте райкомаш юхаметтаоттаяьи чlоагlъяьи. Хlанз уж 3 эзарнел совгlа лоархlаш я. Парте райкомий балхаца ди-тlехьагlа чlоагlлуш я бокъонца йола партийни творчески стиль. Вай дlахо а декхарийла да юртарча райкомий лоархlам лакхбе — из вай парте юкъара гlулакх да.

Боккха организаторски болх бу юрта боахама кулгалдеча областнойи краевойи партийни комитеташа, союзни республикай компартей ЦК-аша. Цар йоккха опыт Iоаяьй парте аграрни политика практически кхоачашъеча, партийни организацей, халкъа депутатий Советий, профсоюзий, комсомола, юртарча берригача къахьегамхой низаш юртабоахама производства лоархlамегlа йола проблемаш кхоачашъяра а цун эффективность лакхъяра а барцагlдоахача.

Цхьабакъда вай воашта критика ца еш хургдар, нагахьа санна ерригача партийни комитетий болх хlанзарча хано дlадехараштa жоп луш ба аьлча. Бакъдолаш ца лаьрхlача далац, цхьайола партийни комитеташ юрта хулаш латтача экономически социальнии процессашка кхоачамболаш кlоарга ца хьежилга, юртбоахама производство сихагlа дегlайоалаяра хьакхелла еррига керда торонаш царна ца гулга, гlулакхий бе безаш бола лоархlам массаза а объективно ца белга, карагlдаьннараш цкъаза тlадеттилга.

Дукха ха йоаццаш, шоана ховчча бесса, парте Центральни Комитето дийцар парте Тамбовски обкома балхах дола дош. Белгалдаьхар юрта боахам дегlабоалабеча, парте обкома балха стилацареи методашцареи доккхий кхоачамбоацараш. Обкома оагlонгахьара кулгалделга каст-каста низа методагlа леладаьд, каст-каста активои специалисташеи яхар дlаэцаш хиннадац, администрироване элементаш гучаювлийтай. Обкомо эсала лелабаьб парте райкомашцареи юххьанцарча организацешцареи бувзам. Критикеи самокритикеи укхаза тоlаяь хиннай.

Цу тайпара факташ, хаддаш аьлча, вайцига кlезига я, хlаьта а цхьалхха яраш а хилийтеи лаи йиш йолаш яц уж цхьаккха тайпара а хlанзарча хьалашка. Парте Центральни Комитет цу тайпарча гlулакхаца машар хила йиш йолац яцар, хlаьта, шоана ховчча бесса, йинза яргйоаца организационни выводаш а йир.

ЦК декабрьски (1977 ш.) Пленуме ерригача иралца дийцар дисциплинах, кадрай лакхача бехктокхамах дола дош. Аланза далац цунах тахан а. Из вай берригача балхацарча лоархlамеча лардех цаl я. Хьаэцаргда, масала, продукце заготовкай планаш кхоачашъелга.

Моллагlча шера а, дика из дале а, е во дале а, хlара областе, крае, республике хул пачхахьалкхенга уж е вож продукташ йохкара планаш кхоачаш ца яь колхозаши совхозаши. Керттера бахьан укхаза бехктокхам, кадрашкара хьадехар лохдаларах довл. Нийлха а доацаш хул халонашта, объективни бахьанашта из дlатlадехкаш, бакъда меллa хала дале а, цхьаннена а енналц юкъара хьашташ кхоачаш ца де, пачхахьалкхен дисциплина телхае бокъо. Обкомаша, крайкомаша, союзни республикай компартей ЦК-аша цу тайпарча гlулакхашца лоаттабу къовсам чlоагlбинза, уж хьахулийташ мел дола хьалаш тlагlертта дlадаханза, партийни, пачхахьалкхен, общественни тlахьожама еррига формаш дикагlа вlаштlехьлханза яргьяц.

Юрта боахама партийни кулгалдара юкъметтера проблема хинна а хиннай, хlанз йолаш а я кадрашца бу болх. Цу даькъе, аз дийца ма-хиллара, кlезига даьдац, бакъда деррига даьд ала кхы гаьна-м да. Тха къаьстта сагото яйташ да юкъерча звенох болча кулгалхоех — отделене управляющех, бригадирех, фермай заведующех — дола дош. Хlанзалца хьа цу балхех 40 процент дараш юртбоахама специалисташа дlалийцад. Хlанз юрта дийша нах шортта болаш ба, хlаьта царна юкъера хьалаха, хьакъоастабе, хьалкхебе беза производства дика организатораш. Партийни организацеш цу категорех бола болхлой хьахаржара, дlанийсбара, царна кхетам балара дукхагlа йоакхо е декхарийла я.

Кхы цlаьккха а механизаторий кадраех лаьца. Мехка уж кийчбара шерра система кьаяьй. Халахете а, колхозашкеи совхозашкеи кийчбаьча механизаторех цига бусараш дукха бац.

Механизаторски кадраш кийчъяреи дlачlоагlъяреи проблемашка даим хьожаш да тхо, бакъда дош бокъонца къоастаде вlаштlехьдаьннадац. Из дош тахкаро хьагойт наха къахьегамеи бытеи хьалаш хьаделга, цар духовни хьашташ кхоачашделга тlа-тlа боккхагlча лоархlаме хулаш латтилга. Боахама кулгалхой, партийни, профсоюзни организацеш декхарийла я цу даькъе хlара колхозеи совхозеи долча кхоачамех биззагlа пайда эца.

Алхха производство хинна ца Iеш наха юкъера отношенеш, цар быт, культура, психологи, сахкетам, даим шийтеркама кlал лоаттабу парте. Таханарча керттерча декхарех цаl да юртбоахама производство къахьегама, быта, наха юкъе латтача гlулакхий культура санна шерра маlан долаш яр санна кхетаеча культураца ювзар. Шоана ховш да, XXV съезд хинначул тlехьагlа КПСС Центральни Комитето юртарча культура учреждений материальни база чlоагlъярца, юкъарообразовательни школа болх эргабаьккха тоабарца, профессионально-технически кийчо елга тоадарца дувзаденна дешаш къестадаьлга.

Хlаьта тахан дош укх тайпара мара латта йиш йолаш дац: боахама кулгалхоша, партийни комитеташа, советски профсоюзни органаша производство дегlайоалаяра ечул кlезигагlа йоакхо е ягlац юртарча къахьегамхой вахарен бытовойи хьаштий, дегlаденача культурни дlадехарий.

Юрта боахам керда дегlабоалабара декхар ленински дешаца аьлча, «цкъа турпала чингтохарах доалаш дац гlулакх, цо дlадех йlаьххача хана, тlагlертта, массанеи хlара дийнахьеи бу низкъала бола турпала болх белга»[1].

Миллионаши миллионаши болча наха массанеи хlара дийнахьеи беча балха турпалал къаьгга гуш я хоадамболча практически гlулакхашка, айденнача къахьегамеи общественно-политически хьинаре, Iалаьмате чlоагlа яьржача социалистически яхье. Вайна лоархlаме да яхь лелаерий хоадамбола боахама хьокхамаш санна цун кхетам балара доккхий кхоачамаш а.

Яхьа бухсоццаш дола экономически декхар сенах латт аьлча, из латт ялат, дулх, шура, кхыйола продукци дукхагlеи дарегlеи яккхарах. Хlаьта из деча хана лоархlаме да диикагlдола хьокхамаш сен чотагlа даьхад, фу бахьан долаш цаlаш хьалхабаьннаб, вожаш шоай метте бисаб, хlаьта кхоалагlбараш тlехьабиса хилар кхетадар. Бухсоццача аьлча, хlана нийслу цхьан колхоза е совхоза карагlдаьннар вокхан ца дулалуш? Хlанад хlанз а тlехьа боахам лелабеча хьахулараш сел чlоагlа эргаш?

Цхьан дешаца аьлча, укхаза бе шортта болх ба партийни, профсоюзни, комсомольски организацешта, халкъа депутатий Советашта, вай кепайоазон, телевиденеи радионеи, Iилманцеи вахарцеи техка долча опыта дакъилг цунна юкъедахьа могаш а дезаш а мел барашта. Вай декхарийла да массе тайпара юртарча къахьегамхой инициатива а эггара тlехдола хьувкъамаши хьайбай боахаме эггара лакхагlйола продуктивности яккхара, продукцега дlадодар лохдара—ялаташи хьайбаши леладерий; машинай технически кхоачамех ма-хулла дукхагlа пайда эцара — механизаторий; къахьегама овсарле лакхъяра, пятилетка заданеш ханал хьалха кхоачашъяра колхозийи совхозийи коллективай бола болам санна дола кердадараш а хьаллаца.

Яхьа керте отта безараш юртара коммунисташ ба. Лоархlаме да еррригача юртарча парторганизацешеи коммунисташеи эггара хьалха шоаш хlанзарча этапера парте аграрни политика декхарийи уж кхоачашдара наькъийи маlан кlоаргга кхетадеш хилар. Уж декхарийла ба партийни тешавареи коммунистически кхетам балареи методашца миллионаш бола нах цу декхарашца чlоагlбе. юрта боахам дегlабоалабара парте оттаяь программа кхоачашъяра уж айбе, цар низаш тlадерзаде. Хlара коммунист декхарийла ва тlехдика къахьегарца хьокхам гойта, юкъара гlулакх бахьан, коллективага барттайна, ше кхо ца еш. дитворчески къахьегийтар духьа дог лазаш вола хlамах дика кхета организатор, хьалхалатта опыт йоаржаер хила. Коммунист йиш йолаш вац гlулакх ледара делга теркал ца деш тlехваьнна дlаваха, из ловш хила йиш яц доал во лоаттадар, къаракъаш тlехдаьха мелар, прогулаш яр, ишта советски сага сийи эхьи доадеш дола кхыдола гlулакхаш.

Новкъостий! Вай пачхахьалкхен герба тlа кlин дошо канаш да. Из ший бахьан доацаш нийсденнадац. Вай маькх—из ахархочо, болхлочои интеллигентои цхьан къахьегарах хьахиннар. Юрта боахам дlахо айбелга—вай мохк массе оагlонгахьара экономически дегlабоалабарах хьакъоастаде йиш йоаца дакъа. Экономика, Ленина маьллара «бlаьш миллионаш болча наьха вахара эггара кlоаргагlарча лардага» кхаьчай. Хlаьта къамаьл миллионаш болча нахах, цар вахара, къахьегама, быта хьалах хилча цигара дlайолалу коммунисташта йола эггара цlенхашттагlа йола политика, цига гlолла чакхйоал цар организаторски идейно-кхетамеи балха керттера линии.

Юрта боахама даькъе КПСС Центральни Комитето хьалхашка увттаду доккхийи чоалханеи декхараш кхоачашдаро йиш хулийтаргьа халкъа хьал-торо кердача боахаме тlа йоаккхаш тоне. Цох латт Пленуме ювца хьачуеннача мероприятей маlан. Хьалхашка латта декхараш кхоачашдара тlагlертта къа ца хьийгача, наьха хьинари творчески инициативеи, парте еррига йlаьхий опыт, знанеш, цун кадрай организаторски говзал оарцагlа ца яьккхача яргьяц.

Мукъаба сона, Пленума решенеш кхоачашъяра партийни организацеша, коммунисташа, комсомольцаша, городеи юртеи къахьегамхоша шоай низ дlа мел кхоачар дергхиларах тешам бала. (Чlоагlа, дlаьхдаь тlоараш тох).

[1] В. И. Ленин. Соч. бизза гул., т. 39, оагl. 17—18.

ДЕРРИГА БАЛХАШ — ЦХЬАН КОМПЛЕКСАГlА

Укх шера 2650 гектара тlара мукхи кlай чуэца дезаш бар тха колхоза механизатораш. Из болх сихеи дикеи чакхбаккхар духьа ипатовски методах лаьрххlа уборочно-транспортни отряд вlашагlъеллар. 1400 гектара тlара мукх хьакхари ардаря къаьст-къаьста долаш чу а бена хlанз кlа чуэцаш ба цу отряда механизатораш.

Дерригача доакъошка дика вlаштlехьдаьккхад ялат чуэцилга. Iуйрийна пхи сахьат даьлча дlаболабу болх механизатораша, хlаьта бийсана шийтта даьлча чакхбоакх. Хlара комбайна тlа шиша саг ва. Дий-дий сахьата болх бу царех хlаране хувца а луш. Сменах мукъаваьннар вагончика чу вуж салаlа. Уж кхоъ я боахаме. Ялат чуэццача дlаюг вагончикаш. Цlа а ца болхаш цар чу бийсаш йоах комбайнераша.

Шовзткъа саг ва укхаза. Царех 13 саг района тайп-тайпарча организацешкара ва. Масала, ялат оардаш боахкачарна юкъе яьржача социалистически яхье хьалха волча Ережепов Николаяца цхьан комбайна тlа болх беш вола Тернущак Николай «Чечингушводстрой» гlишлошъеча управлене Шелковскерча ПМК автогаража заведующи ва, хlаьта ялат хьокхачарна юкъе дикагlчарех цаl вола Олейник Владимир района культура отдела заведующи ва. Шоллагlа шу да ялат чуэца цар тха боахама новкъостал ду.

Дийнахьеи буси диазза кхоаб ялат чуэцача къахьегаш бола нах. 30 кепигал кlезигагlа да кхачах цар дlадоладахча.

Йоакхо яьй оаха наьха балхацара моральнии материальнии безам совбаккхара а. Иштта, хьувкъам ма-хулла сихагlеи цlенагlеи чуийца баккхар духьа яьржача социалистически яхье, балха нормаш кхоачаш а еш, хьалхара моттиг [illegible] «Молнеш» арахец. [illegible]

Ялат оардаш боахкачарна юкъе яьржача яхье. лакхе белгалдаьккхача тайпара, хьалхарча моттиге Ережепов Николай Абдулаевич ва. Ала деза, соахка ялат чуэцаш а яхье хьалха из хиннилга.

Кlа хьоакхаш я хlаранеца шиша комбайн йолаш пхи звено. Социалистически яхье хьалха В. Ткаченкос кулгалду звено я хlанз. Цунца цхьана болх беш ба П. Ситалов, Р. Хайбулин, Д. Цирулин. Сменагlа юкъера лаьрхlача 48 гектар ялат хьокх царех хlаране.

Кхай тlара хьатта ялат дlахухьаш лелача шофераштa юкъе хьалха ва комсомольско-кагирхой звенона кулгалдеш вола комсомолец Ибрагимов Руслан. Дийнахьа юкъера лаьрхlача 250 центнер ялат дlахьу цо кхай тlара хьатта. Хьувкъамашка диллача цул дукха тlехьависац комсомолец Зайнутдинов Алапкаш а.

Ткъо комбайн я ялат чуэцаш. Царех итт кlа хьокхаш я, хlаьта итт — оардаш. Хьокхаш йоахкараш, кхаьнегара дlанийккхача, эше сиха ялат ардара кийчъе йиш йолаш я.

Дика вlаштlехьбаьккхаб комбайнашта технически гlулакх дара болх а. Колхоза керттерча инженера Бузуртанов Османа Мохьмада кулгал а деш, кхо звено я болх чакхбаьлча царга хьожаш: ехараш тоеш. Ехача комбайна оарцагlъяха масса хана кийча йолаш латт кхай йисте «техпомоць» яха кхо машин.

Цlи яьлча из сиха йоае йиш хургйолаш хlара комбайна тlа шиша, машинаш тlа цхьаца «огнетушителаш» я оттаяь. Цул совгlа комбайна тlа гlум. белаш хий да. Цlи ца ялийтар духьа кхай тlара хьатта ялат дlакхухьаш лелача хlара машина газ араухача выхлопной турба тlа ехка цlера сийгаш ара ца далийтара лаьрхlа хьаяь хlамаш я.

Кулга цlена боацача нахах ялат лоралара, хьувкъам [illegible]

тlа ялат мел цlена чуэцаш да. Цхьа пайдане гlулакх юкъедоаладаьд цар укх шера балха юкъе. Иштта, касарех улла ялат арда эггара хьалха хьалкъа тlахьожама комитета юкъевоагlа комбайнер воалалу. Гектара тlара цо мисcел ялат оардачоа 70 кепиг ахча тlатох алапена, хlаьта совгlа аьрдача хlара центнерах а иззал ахча Iотlатох. Цунца цхьана кlезигагlа аьрдача хlара центнерах 70 кепиг алапи тlерадоакх.

Болх иштта вlаштlехьбаккхаро йиш хулийт комбайнерий, шоферий дика хьокхамаш гойташ къахьега. Лакхе белгалдаьккхача тайпара мукх чубена а баьккха хlанз кlа чуэцаш ба механизатораш. Из 1250 гектарах дукха хlама ца эшаш ялх бlаьнисна тlара чудена даьккхад. Хlара дийнахьа юкъера лаьрхlача 300 гектара тlара ялат чуэц комбайнераша.

Дега боккха тоам беш ба хьувкъам. План — 20, социалистически декхар 22 йолаш хlара гектара тlара 28,9 центнер мукх баьлар, хlаьта кlа хlара гектара тlара социалистически декхарагlа чуэца дезаш хинначул 5,8 центнер дукхагlа да.

Цу гlулакхо торо хулийтаргья тха пачхахьалкхенга ялат дохкара тlайнца социалистически декхар толамца кхоачашде. Хlаьта оаха лаьрхlад укх шера халкъ-боахама план 2000 тонн йолаш пачхахьалкхенга 3400 тонн ка бола ялат дохка.

Деррига балхаш цхьан комплексагlа ду механизатораша. Иштта, ялат оардача комбайнашта тlехьа чах кхаш мукъадоаха, хlаьта царна тlехьа лаьтта оаха трактораш лел. Хlанзле 80 гектар лаьтта аьха даьккхад йиъ тракторца. Уж балхаш деш хьинаре къахьег механизатораша Къахьегама Цlеча Байракха орден лелаеча Пономаренко Василе, Хаджимурадов Салмана.

Мукх хиннача 800 гектара тlа силоса лаьрхlа хьаьжкlа дlалерхl оаха.

Т. ШКУРАТ.
Шелковской района Ленина цlерагlча колхоза партийни организацеш секретарь.

Краснодарски край. Ка баьккха латт Кубански ялата кхаш. Хlара ди тlехьагlа гаргайоагlа ялат чуэцара ха — лаьтта леладераштa йола керттера экзамен. Брюховецки районера «Победа» яха колхоз Кубане чlоагlа къердаш я дукха ялат кхедеши ялат леладерий дика традицеш йолаши хиларца. Колхоза механизатораша ялат чуэцара кийчъяьй еррига техника. Кийчон линейкагlа дlаоттаяьй 70 комбайн, 47 жатка. Чуэца деза ялат да 6982 гектара тlа, хlаьта из чуийца даккха лерхl 8—9 дийнахьа. Укх шера колхозо пачхахьалкхенга дохкаргда 19500 тонн ялат.

СУРТА ТlА: къона трактористкаш (аьрдехьара аьттехьа): Логонко Надежда, Беляевская Зинаида, Бондаренка Вера.

Е. ШУЛЕПОВА сурт. ТАСС фотохроника.

АХ ШЕРА ПЛАН ТlЕХКХОАЧАШЪЯЬЙ

Грозненски локомотивни депо бригадаша дика къахьегама толамаш доах укх деношка. Халкъа боахама мовхьаш дlа-юха кхахьара ах шера план 20 июне кхоачашъярах рапорт делар цар. Ер шу доладелча денз цар дlа-юха йигай беза мухь тlабола 500 поезд, царца планагlа лаьрхlачул совгlа дlа-юха дихьад 400 эзар тонн халкъа боахама мовхьаш, кхояьй цхьа миллиони 200 эзари киловатт-сахьат электроэнерги.

Къаьстта хьинар айденна къахьегаш я машинист-инструктор Н. П. Лучной керте латта пассажирски поездаш дlа-юха кхувла локомотивни бригадаш. Цу колонна локомотивай машинисташеи цар гlончашеи пассажираш дlа-юха кхувлара йола йоккхий планаш толамца кхоачашъяь ца Iеш, скории пассажирски поездаш массаза расписанех лелаю, хlара рейсагlа кходу доагор, хlара бетта хадданза социалистически яхье хьалхалатташ хьайоагlа уж. Цар укх шера кходаьд 63 тонн дизельни доагор.

Социалистически яхье хьалха а латташ, кхычар бригадашта хьокхам телаш ба тепловозий машинисташ Селеджиев Борис, Потемкин Виктор, Карпенков Иван, Дементьев Леонид, Парунов Лев, Янтуганов Iадис, Добролюбов Евгений, кхыбараш. Царех хlаране кходаьд 8 — 10 тонн дизельни доагор.

Хьинар айденна къахьегаш ба депо ремонтникаш а. Къахьегама овсарле лакхъяра тlайнца социалистически декхараш кхоачашдеча хьалхалатт слесараш Стариков Павел, Начхоев Сулейман, Шпак Юрий, Усов Виктор, токарь Носков Анатолий, кхы дуккхабараш а.

Гаргакхоачаш латтача Ерригсоюзни машиннаькъахочун Денна сийленца накъабахара къахьегама вахте а этта депо коллективо керда социалистически декхараш тlайнцад зехьа довш дола дизельни доагори электроэнергии кхы а кlезигье, доагор доагlачул дукхагlа доадеш цхьаккха бригада ца хилийта.

Г. АНОХОВ.

БОКЪОНЦА БОЛА ШЕФАШ

«Экажевский» совхоза механически мастерской а гараж а йолча коа кхыча техникана юкъе бlаргкхийттар са кердача, аьшка турбаех яьча тележкаех.

— Из шефий совгlат да, — аьлар, са хаттара жоп луш санна, совхоза директора Владимир Никитыч Ясыновске, — аргlанара совгlат. — Грознерча «Нефтехимремстрой» треста спец. РСУ-2 коллективо яьй уж йиъ тележка совхоза долча новкъостала. Хlаране чу, кlезигагlа хоше, 2 тонн совгlа йол хошаргья йокъаяьчул тlехьагlа. Хlаьта чlоагlалга диллача уж дуккхача шерашка яхаргйолаш я.

— «Аргlакара совгlат» аз па ховш аьннадацар, — йоах директора дlахо, — шефаша тхона 30 ний яьй доаханна хий меладе. 500 миллиметр диаметр йолча турбаех, йlоахалла ахаш а яьха. Хlара ний йиъ метр йlоахал долаш я (уж а яда юстара йолчча, коа). Хlаране тlа цкъа отташ 16—18 бежан отта йиш я. Цул совгlа чоалхане антенна яьй керда юллача контейнерни бувзама станценеи телефонаштеи лаьрхlа: цкъа ялх саг чуваха йиш йолаш душ яьй механизатораштa аьхки балхара баьлча лувча йиш хургйолаш. Хlаьта шоай вlаштlехьдаларга хьежжа, укх шера, механически мастерске тхов хувца лаьрхlад.

Ремстройуправленеца соахка договор даьд совхоза кулгалхоша шефски новкъостала хьакъехьа. Ала доагlа: управлене кулгалхоша Шмылев Владимир Михайловичеи партбюро секретара Ишев Михаил Ивановичеи цlенхашттa лораду из договор. Хlаьта царга хьежжа хул цар новкъосташа ду гlулакх а.

— Совхоза цlаккха а хиннабац иштта дика шефаш, —йоах механизатораша, — кхыметтел тхох мугlарера болхло цига ваха нийсвелча а чlоагlа теркам беш хьож уж тхона эшачунга.

З. ДАУРБЕКОВ.

Редактор Т. А. ТЕБОЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

6 июль.

I ПРОГРАММА

8.00.—«Ха». Информационни программа. 8.35 — Iуйранара гимнастика. 8.55. — Мультипликационни фильмай программа. 9.25. — «Хьалхара дегагlоз». Дуккхасерийни художественни фильм. Хьалхара сери. 10.35. — «Кагирхой адресаш». 11.35 — «П. И. Чайковске цlерагlча VI дунен халкъашта юкъерча конкурса дневник». 14.30. — «Монголи тахан». Кинопрограмма. 15.00. — «Н. Некрасова лирика». 15.30 — «Изобретатель». 16.00 — «Дошо коанаlараш». Бераштa йола музыкальни программа. Чехословакера передача. 16.45.—Фильм-концерт. [illegible] Кердадараш. 18.15. — «Личность». [illegible] 20.00. — «Ха». Информационни программа. 20.30. — А. С. Пушкина цlерагlча Ленинградски Академически театра артисташа [illegible] халкъа лоацаш дола фильм-концерт. Чакхдаьлча—кердадараш.

II ПРОГРАММА

18.00 — «Хангаяра денз Гоби яьссалене кхаччалца» яха Iилман-популярни фильм. 18.15. — «Нохч-Гlалгlайчу гlолла». Информационни программа. (эрсий, гlалгlай меттала). 18.35. — «Эффективности лакхара дикали хилийтара тlехьа». Грозненски экспериментальни механически завода коллективе. (гlалгlай меттала). 18.55. — «Декхар». Документальни фильм. 19.15. — Хьувкъамах йола партийни йоакхо. Сунженски района коммунисташ болча. 19.45. — Киножурнал. 19.55. — «Л. Н. Толстойс Кавказа къамий халкъа культура юкъеяхьа дакъа» (нохчий меттала). 20.10. — «Миштад ер шу». Iилман-популярни фильм (нохчий меттала). 20.30. — Фильм-концерт.

«Лоралелаш, никъ!». Передача дlахьу СССР МВД ГАИ отделене начальника Н. Д. Сорокина. 17.15. — «Орленок» яхача телестуде концертни зал. 18.00. — Кердараш. 18.15 — «Баьшакомарий мехка кьайле». Мультипликационни фильм. 18.40.—РСДРП II-ча съезда 75 шу дизарга». «Киевера В. И. Ленина музей». Документальни фильм. 19.00. — «Дунен халкъий кхоллам». 19.30. — «Къамаьл ду СССР Лаккхехьарча Совета депутаташа». 19.45. — «Хьалхара дегаlоз» яхача дуккхасерийни телевизионни художественни фильма кхоалагlа сери. 21.00. — «Ха». Информационни программа. 21.30. — П. И. Чайковске цlерагlа VI дунен халкъашта юкъера конкурс чакхьялари лауреатий концерти. Консерваторе йоаккхача залера передача. «Интервидени». Чакхьялча — Кердадараш.

7 июль.

I ПРОГРАММА

[illegible]

II ПРОГРАММА

[illegible]

РАДИО

6 июль.

6.30. — «Доакъараш кийчдеш лат» Малгобекски районера передача. (гlалгlай меттала). 6.45. — Хоамаш. 6.55. — Ашараш. 7.10. — Республикански газетий обзор. 7.25. — Ашараш. 8.25. — Моттигерча авторий произведенех дола концерт (гlалгlай меттала). 8.40. — «Шоана, кхалнах!» яха радиожурнал (нохчий меттала). 9.15. — «Селаlад». Радиовыпуск. (эрсий меттала). 9.45 — «Керттера лостам». Передача (гlалгlай меттала). 17.00. — [illegible]

7 июль.

6.30. — «Юртара гlайре». 6.45. — Хоамаш. [illegible] 9.30.—

«Атенст» радиожурнал. (эрсий меттала). 9.50. — Ашараш. 17.00. — «ОСВОД-а дlахьеду»... Беседа (нохчий меттала). 17.15—«Болхлой вахар» яха радиогазета (эрсий меттала). 17.40. — Халкъа мукамаш. (гlалгlай меттала). 18.00. — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гlалгlай меттала). 18.30 — «Сайрийнара Грозный» (горсете гlолла). 18.30.— Ашараш. (гlалгlай меттала).

Хенахlоттам

Тахан республике гlоллеи Грознеи хувцалуш морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбузехьара секунде 0—5 метр чlоагlа мух а хьекхаш хилен [illegible] температура республике 23—28, Грозне 26—28 градус хилен тарлу.

Кхоана хувцалуш морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбузехьара секунде 7—12 метр чlоагlа мух а хьекхаш хилен фегара температура буса 13—18, дийнахьа 28—33 градус йоалаш хилен тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364051, г. Грозный, Ленина, 9 (3-гlа этаж). Телефонаш: редактора — 3-44-96; редактора зам. — 3-39-11; бехктокхама секретара — 3-34-38; партийни вахарен культурай отделий — 3-61-46; промышленности отдела — 3-42-30; юрта боахама отдела — 3-42-28; письмой отдела — 3-74-68; бухгалтере — 2-54-30; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364051, г. Грозный, ул. Ленина, 9 (3-й этаж). Телефоны: редактора — 3-44-96; зам. редактора — 3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отделов партийной жизни и культуры — 3-61-46; отдела промышленности — 3-42-30; отдела сельского хозяйства — 3-42-28; отдела писем — 3-74-68; бухгалтерии — 2-54-30; корректорской — 2-89-88.

Газет арадувл шинарей, ерей, шоаттей деношка

СФ00276. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул Маяковского, 92. Заказ № 5686.